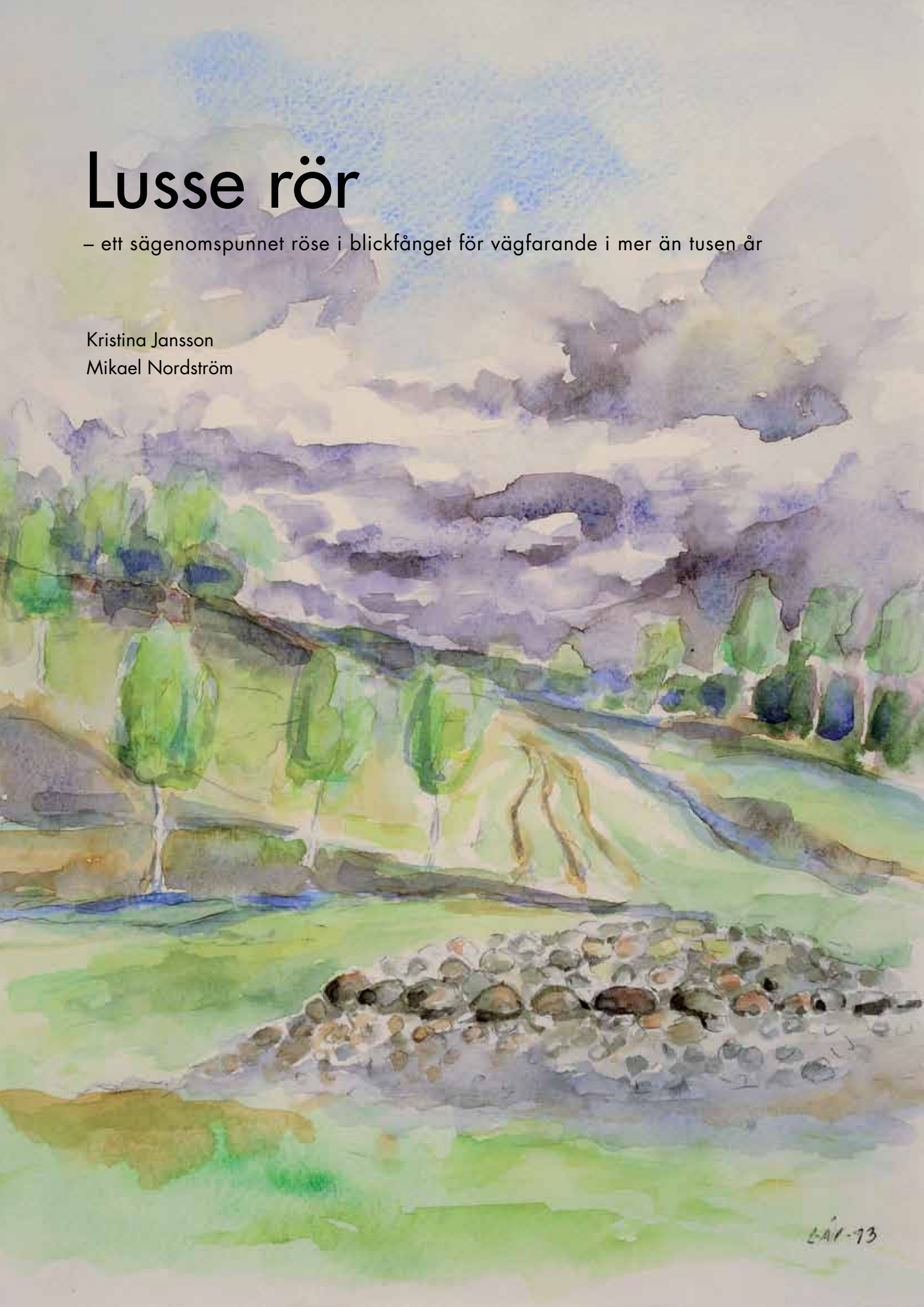

Lusse rör

– ett sägenomspunnet röse i blickfånget för vägförande i mer än tusen år

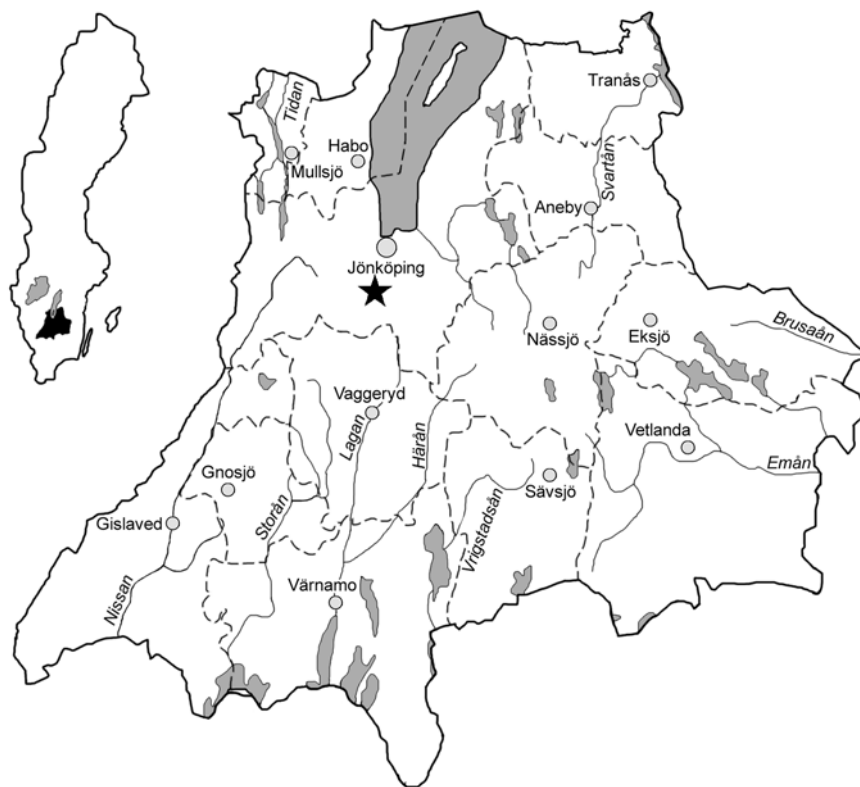
Kristina Jansson

Mikael Nordström

Lusse rör – ett sägenomspunnet röse i blickfånget för vägförande i mer än tusen år

Arkeologisk undersökning av RAÄ 32 och 132 m.fl. med anledning av nya
E4:an, Barnarp socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Rapport: Kristina Jansson och Mikael Nordström
Foto: Kristina Jansson och Mikael Nordström, om inte annat anges
Omslag: Akvarell av Lusse rör utförd av Lars-Åke Karlsson 1993
Redigering: Anna Ödeén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Rydheims Tryckeri AB, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

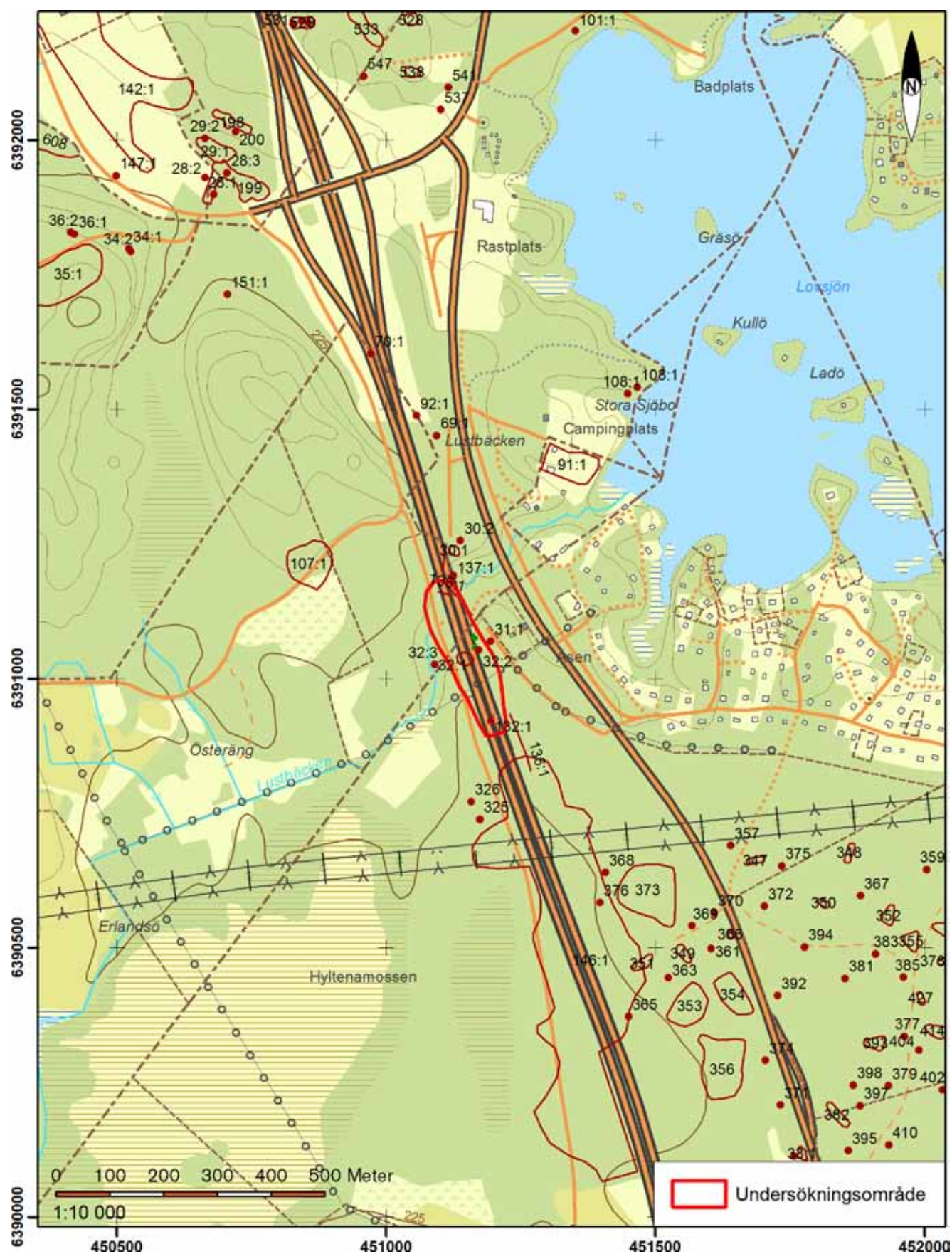
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2012

Innehåll

Inledning.....	5
Topografi.....	7
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	8
Lusse rör - ett storöse?.....	11
Lusse rör i äldre källor	11
Beskrivning.....	15
Fynd	17
Kronologi - uppförandet och plundringen	20
Metod och dokumentation	22
Rösen och sägner	25
Något om rösen och högar i Jönköpings län.....	30
Kvadraten - en kvadratisk stensättning	33
Beskrivning.....	33
Fynd	35
Kronologi	37
Metod och dokumentation.....	39
Diskussion	40
Boplotsindikationer och övriga kulturhistoriska lämningar.....	45
Allmänt	45
Anläggningar av boplatstyp	45
Fynd	47
Hålvägar och vägstenar	47
Kolbottnar	49
Odlingsverksamhet	49
Sågverkslämningen.....	51
Sammanfattning.....	51
Administrativa uppgifter.....	54
Referenser.....	55
Tryckta källor	55
Otryckta källor	57
Arkiv.....	57
Muntlig källa.....	57

Bilagor

- Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar
- Bilaga 2. Prover
- Bilaga 3. Pollenanlays
- Bilaga 4. Lusse rör, fornl 32, i profil
- Bilaga 5. Den kvadratiske stensättningen, fornl 132, i profil

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad Stigamo 6E8a. Skala 1:10 000.

Inledning

Under våren och sommaren 1993 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning av fornlämning 32 i Barnarps socken – ett sågenomspunnet röse kallat Lusse rör. Det var beläget på ett mindre krön vid Lustbäcken mellan Hyltenamossen och Lovsjön, cirka 15 kilometer söder om Jönköping. Undersökningen, som föranleddes av ombyggnaden av E4:an till motorväg, gjordes på uppdrag av Vägverket Region Sydöst, som också svarat för undersökningskostnaderna. Den arkeologiska slutundersökningen hade föregåtts av en särskild arkeologisk utredning, som genomfördes 1992 (Vestbö 1992). Slutundersökningen leddes av Kristina Jansson och Mikael Nordström, vilka också svarat för rapporten. Kapitlen om Lusse rör och övriga lämningar har skrivits av Mikael Nordström och kapitlet om den kvadratiske stensättningen av Kristina Jansson. Inför tryckning av rapporten våren 2012 har en slutgiltig redigering gjorts av Anna Ödeén.

Lusse rör som var socknens mest kända och uppmärksammade fornlämning finns omnämnd redan i Rannsakingarna 1667. Där återberättas bland annat en sägen om dess tillkomst och dessutom finns uppgifter som antyder att röset redan då utsatts för plundring. Ungefär etthundra meter söder om Lusse rör påträffades vid utred-

FIGUR 2. Lusse rör före avverkning. Foto från sydväst.

ningen en tidigare okänd kvadratisk stensättning (fornl 132) - som också omfattades av den arkeologiska undersökningen.

Sammanlagt dokumenterades ett femtiotal anläggningar, varav två gravar, ett tiotal anläggningar av boplatsskarakter, tre röjningsrösen, en hägnadsvall, en handfull kolbottnar med därtill hörande lämningar samt en sågverkslämning och ett hålvägssystem (fornl 135 och 136). Vidare flyttades en milsten (fornl 31) och en väghållningssten (fornl 137).

Undersökningen mättes in i RT R06 5 gon V 63:0 (Jönköping system B) och har senare konverterats till RT90 2,5 gon V. I tabeller och anläggningsbeskrivningar anges koordinaterna i system B, i allmänhet reducerade till tre siffror så att 92000 ska adderas till X-koordinaten och 37000 till Y-koordinaten för att man ska få det fullständiga värdet. I figur 31 visas koordinatnätet både i RT90 och system B.

FIGUR 3. Flygfoto över undersökningsområdet. I bakgrunden syns Lovsjön, i vänster bildkant Lusse rör och nedanför mitten kan man ana den kvadratiske stensättningen. Foto: Leif Gustavsson.

Vid tretton tillfällen visades utgrävningen för totalt cirka 650 personer, däribland skolklasser från Barnarpskolan, Vägverkets planeringsgrupp, Svenska Arkeologiska Samfundet och allmänheten. Medlemmar ur Tabergs bergslags hembygdsförening deltog också i fältarbetet under tiden 26 april till 5 maj.

Rapporten skrevs i huvudsak under 1994 och samma år publicerades en artikel i Tabergs Bergslags hembygdsförenings årsbok. Därefter förblev rapporten förpassad till arkivet såsom otryckt rapport. I och med att rapporten nu trycks skulle så uppdraget vara slutfört. Vi kan dock inte frigöra oss från den lite sorgmodiga känslan att Lusse rör för alltid är borta. Den var trots allt en märkvärdig fornlämning där den låg intill den gamla vägsträckningen, i blickfånget för resanden sedan urminnes tider. Att med denna rapport göra Lusse rör rättvisa är inte möjligt, men förhoppningsvis skall var och en som läser den åtminstone kunna ana vad denna fornlämning betytt i landskapet, som bärare av traditioner, sägner och mystik.

Topografi

Barnarp socken är belägen i Tveta härad i centrala delen av sydsvenska höglandet på nivåer mellan 120 och 275 meter över havet. Landskapet präglas av kuperad terräng med, framför allt i söder omfattande sank- och mossmarker. I socknen ryms även tre mindre sjöar - i norra delen Barnarpssjön, i mellersta delen Granarpssjön och Lovsjön samt i söder en liten del av sjön Eckern. I Tahesjön och Lagamossen, på gränsen mot Månsarp socken, har Lagan sitt källområde.

Geologiskt sett ligger Barnarp i den så kallade protoginzonen eller förskiffringsstråket som löper från Värmland genom Vätterområdet och vidare ner mot Kristianstad och södra Skåne. Den domineras här av Barnarpsgranit med inslag av hyperit - en diabasliknande bergart. I öster fortsätter det småländska granitområdet, men i väster vidtar det sydvästsvenska gnejsområdet. De lösa jordarterna domineras av ett tunt moräntäcke ovan berggrund, samt sand och grovmo.

Lusse rör låg cirka 400 meter väster om Lovsjön på en mindre moränavsats invid en bäckravin. Avsatsen som låg på 221 meter över havet var både söder och norr omgivet av högre morän- och bergskrön - med nivåer på 226 respektive 231 meter över havet. I sydväst utbreddes sig Hyltenamossen.

Området var före undersökningen beväxt med barrskog. I nordöstra delen av röset vidtog en sommarstugetomt (FIGUR 3).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Fornlämningsmiljöerna i Barnarps socken präglas av den äldre järnålderns och folkvandringstidens stengravfält med gravar av typen domarringar (runda stenkretsar), firsidiga stenkretsar, resta stenar, klumpstenar och enstaka runda och kvadratiska stensättningar. De förekommer även i gravgrupper och ensamliggande.

Stenåldern är främst belagd genom lösfynd, bland annat tunnackiga och håleggade flintyxor, enkla skafthålsyxor och flathuggna flintredskap, men det finns även uppgifter om borttagna hällkistor från stenålderns slutskede eller äldre bronsålder. Axel Ramm (1883) omnämner en hällkista (fornl 14) som skall ha legat vid torpet Fridhem på Spånhults hemmans ägor:

”en större grafhög, vid hvars förstöring under odling man nederst påträffade en kista af temligen stora hällar, en enda af dem var tillräcklig till en spiselhäll, och i denna kista påträffades en spjutspets af flinta, som nu har nr 1306 i Smålands museum i Wexiö”.

Ytterligare en hällkista (fornl 7) har sannolikt borttagits 1918–19 i Odensjö. Den var belägen i ett röse, 10 meter i diameter och 2–2,5 meter högt, och man skall därvid ha funnit ett par stenyxor med hål i (Riksantikvarieämbetets fornminnesregister).

Lösfynd från den yngre stenåldern har framför allt påträffats i området runt Odensjö, vid Barnarpsjöns nordliga del. I de flesta fall rör det sig om föremål påträffade vid odling under 1800 - talet

FIGUR 4. Fornlämning 30 våren 1993 innan avverkningen kommit igång. Gamla riksettan skymtar i bakgrunden. Foto från norr.

och som idag är försvunna. Vid Axel Ramms besök på Odensjö gård 1883 förvarades där 5 skafthålsyxor, 3 spjutspetsar, 1 pilspets och 2 mejslar av flinta samt en bila av rödbrun stenart (Ramm 1883).

Bronsåldern i socknen representeras - Lusse rör undantaget - av två rösen (fornl 15 och 52) och en rösebotten (fornl 28), med uppgift om ytterligare tre borttagna (fornl 24, 27 och 84), och tre högar (fornl 12, 16 och 59), varav ett är beläget på ett stengravfält (fornl 12). De varierar i storlek mellan 11 och 15 meter i diameter.

I oktober 1995 inkom till museet en bälteprydnad eller så kallad tutulus som hittats ett knappt halvår tidigare vid Lillängens gård, knappt två kilometer söder om Barnarps kyrka. Tutulusen kan dateras till äldre bronsålder. De närmaste parallellerna till bälteprydnaden finns i Torpafyndet från Ljungarums socken (Arbman 1963 s 52). I övrigt saknas kända fynd från bronsåldern.

Intill fornlämning 30 – ett gravfält beläget omedelbart norr om Lustbäcken, cirka 200 meter norr om Lusse rör och bestående av en domarring och sex resta stenar – skall man vid upptagning af åkern "... hafva funnit kol, brända ben samt järnrostiga stycken" (Ramm 1883). I rannsakingarna står att 11 resta stenar skall ha stått öster om vägen men söder om Lustbäcken. Troligen handlar det om en felskrivning. Vad som åsyftas är sannolikt ovan nämnda gravfält (FIGUR 4-5). Vid ombyggnaden av landsvägen 1937 flyttades en av stenarna en halv meter åt öster (Egil Lönnberg i skrivelse till Riksantikvarieämbetet, JLM:s arkiv, FIGUR 5-6). Ytterligare gravfält av

FIGUR 5. Gravfältet med domarringar, fornlämning 30, fotograferat i samband med vägbreddningen 1937. Man flyttade då helt sonika några av stenarna i en av domarringarna utan föregående undersökning. Foto från norr mot Lusse rör i fonden, som dock är dolt av en samling björkar: Egil Lönnberg.

samma typ finns något längre norrut inom Torsviks industriområde, till exempel fornlämningarna 22, 23 och 29. I samma område finns också ett par kvadratiska stensättningar. Ingen av fornlämningarna är dock undersökta, men kan sannolikt dateras till äldre eller mellansta järnålder, cirka 0–600 e.Kr.

De för den senare delen av den yngre järnåldern typiska högrävfälten saknas helt inom socknen, men det finns uppgifter om bortodlade högar hos Wieselgren (1846 s 365), som skall ha legat vid Odensjö Toragård - *"här träffas wid plöjning ben i stor myckenhet äfvensom man funnit benrangel och hufvudskål wid gräfning i en sandkulle, samt stenyxor och förrostade järnwapen annorstädes"*.

Då Axel Ramm besiktigade platsen 1883 återstod *"blott två grafhögar, som tyckas hafva haft 6m. diameter och en ringa höjd; men den ene af dem är för grustagning nästan förstörd"*. I dag finns inga synliga spår av gravarna, men platsen har försetts med nummer 10 i fornminnesregistret. Från den i öster angränsande socknen - Rogberga - finns, cirka 7 kilometer i nordöst från Lusse rör vid Bogla by, fynd från ett delvis bortodlat gravfält (fornl 19) hemmahörande i vendeltid (Arbman 1963 s 89).

Ortnamnen i socknen är framför allt av medeltida karaktär med ändelser på -torp, -arp, -hult och -ryd (-torp och -rydnamn kan dock ha bildats redan under vikingatid). Ett undantag utgör Odensjö,

FIGUR 6. Fornlämning 30, från väster. Foto: Egil Lönnberg 1937.

som har en förkristen förled (Fridell 1992 s 220). Det skrevs 1394 - Odhensioo (F-Topo). Namnet styrker det ovan gjorda antagandet att de bortodlade högarna vid Odensjö Toragård tillhört vikingatid eller yngre järnålder med åtminstone en lokal bebyggelsekontinuitet, från förhistorisk tid in i medeltid, i området kring norra delen av Barnarpasjön (jfr Börjesson 1983 s 168). Hyltena omnämns första gången 1542 och skrivs då Hyltana. Per i Hyltana utgör då, tillsammans med Lasse i Stigamott (Stigamo), två av socknens ”*fem skatta böndher*” (Eile 1929 s 66; F-Topo).

Lusse rör – ett storröse?

Lusse rör i äldre källor

Tack vare att Lusse rör, i all sin storslagenhet, varit belägen intill stora landsvägen från Jönköping och söderut mot Växjö och Värnamo har det legat väl synligt för de förbipasserande, med undantag av de sista 40 åren då skogen tillåtits växa upp och dölja röset - vilket möjliggjort den sägenflora som funnits kring röset. Rösets väl valda placering var naturligtvis relevant redan då det anlades, beläget alldeles intill ett vadställe. Kanske började redan då de första hålvägarna att bildas i sluttningen ner mot Lustbäcken.

FIGUR 7. Det äldsta bevarade fotografiet av Lusse rör.
Foto: Bror Kugelberg 1929.

Lusse rör - fornlämning 32 i Barnarps socken, finns omnämnt i flera äldre källor. Tidigaste belägget återfinns redan i Rannsakingarna efter antikviteter från 1667. Denna första så kallade fornminnesinventering hade sin bakgrund i den svenska stormaktstiden, där man som ett led i framhävandet av sitt ärorika förflutna även månade om ”*vår svenske och göte nations gambla märkelige bedrifter*” (Lindroth 1975 s 248).

Detta ”Placat och påbud om gamble monumenter och antiquiteter”, som utfärdades i november 1666, hade utarbetats av den blivande Riksantikvariern Johan Hadorph på uppdrag av Rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie, och syftade till att skydda landets minnesmärken i form av gamla borgar, kloster, runstenar, ättebackar etcetera. I ett särskilt brev till landets biskopar ålades prästerna att i sina respektive socknar göra rannsakingar efter alla slags fornminnen och att nedteckna dessa och med dem förknippade sägner och folkliga föreställningar.

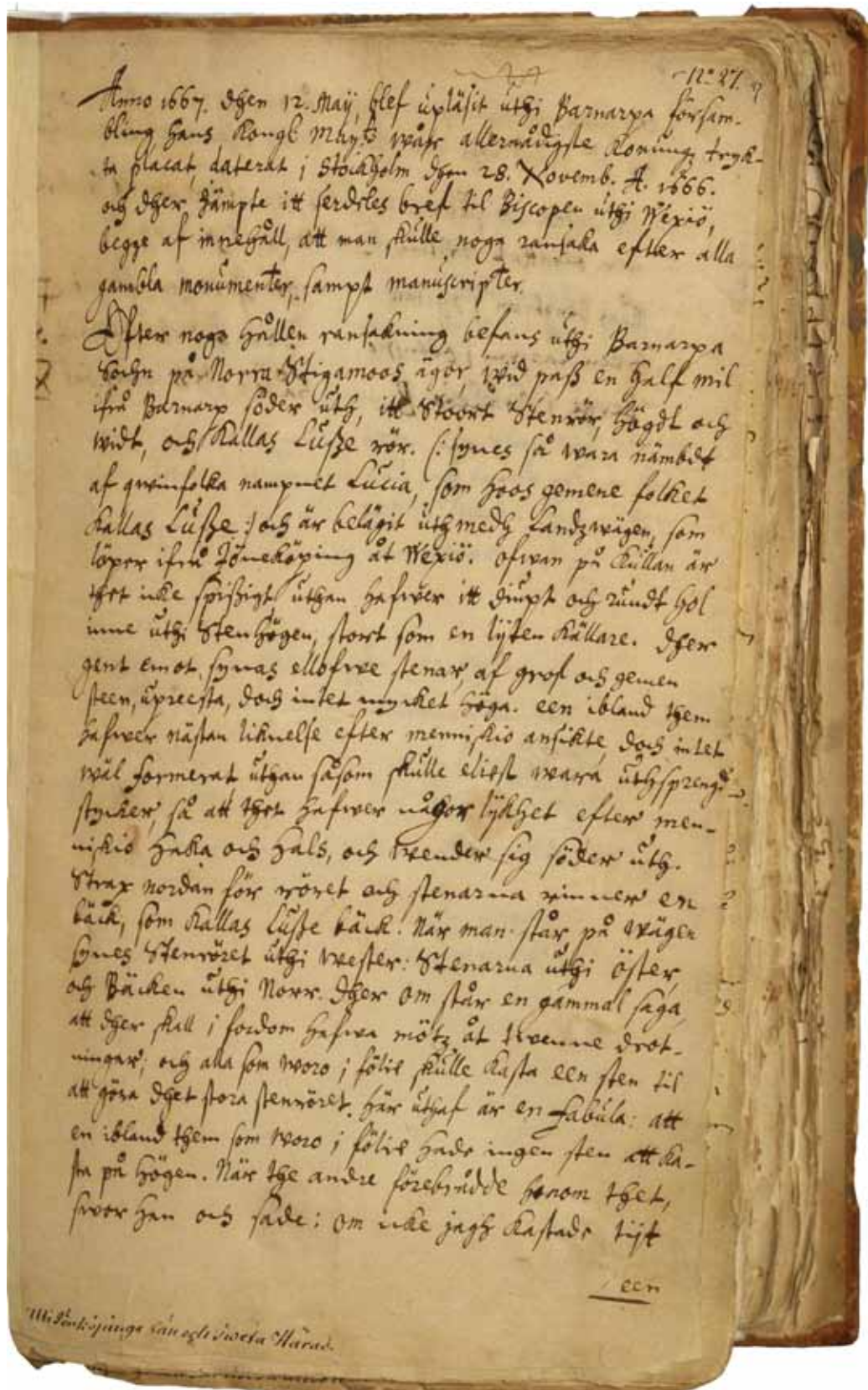
Den 12 maj 1667 kom ”placatet” och brevet (FIGUR 8) att läsas upp i Barnarps kyrka och i det svar som följde på detta skriver Petrus Nybelius, rector vid Jönköpings skola tillika kyrkoherde i Barnarp:

”Efter noga hållen ransakning befans uthi Barnarpa Sochn på Norra Stigamoos ägor, wid paß en half mil ifrå Barnarp söder uth, itt stoort stenrör, högdtt och widt, och kallas Luße rör. /: synes så wara nämbdt af qwinfolka nampnet Lucia, som hoos gemene folket kallas Luße:/ och är belägit uth medh Landzwägen, som löper ifrå Jöneköping åt Wexiö. Ofvan på kullen är thet icke spißigt, uthan hafwer itt diupt och rundt hol inne uthi stenhögen, stort som en lijten källare. dher gent emot synas ellofwe stenar, af grof och gemen steen, upresta, doch intet mycket höga. een ibland them hafwer nästan liknelse efter menniskio ansikte, doch intet wäl formerat, uthan såsom skulle eliest wara uthsprengd stycker, så att thet hafwer någor lijkhett efter menniskio haka och hals, och wender sig söder uth.

Strax nordan för röret och stenarna rinner en bäck, som kallas Luße bäck. När man står på vägen synes stenröret uthi wester: stenarna uthi öster, och bäcken uthi Norr. dher om står en gammal saga, att dher skall i fordom hafwa mötz åt twenne drotningar; och alla som woro j fölie skulle kasta een sten til att göra dhet stora stenröret. Här uthaf är en fabula: att en ibland them som woro j fölie hade ingen sten att kasta på högen: När the andre förebrädde honom thet, swor han och sade: Om icke jagh kastade tijt een steen, så gud gifwe iagh må blifwa een steen, och är så wänd uthi een steen, medh dhet grofwa ansichtet”.

Knappt tvåhundra år senare återfinns en beskrivning av Lusse rör i - prästen, nykterhetsförkämpan, litteratur- och kulturhistorikern - Peter Wieselgrens verk ”Ny smålands beskrifning”: *Vid torpet Lustbäcken, utmed landswägen finnes en betydligstensättning, utmärkande ett slagfält* (Wieselgren 1846 del III s 365).

På uppdrag av Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien genomförde Axel Ramm en antikvarisk resa genom Tveta och Vista härader under sommaren 1883. I den av honom

FIGUR 8. Brevet som skrevs av Petrus Nybelius, kyrkoherde i Barnarp 1667, och som beskriver Lusse rör. Handskrift ur Kungliga bibliotekets samlingar.

författade reseberättelsen återfinns Lusse rör och ett flertal andra uppgifter om fornlämningar, sägner och fynd:

”Ingen af socknens fornlämningar finnes omtalad af föregående forskare, utom af Wieselgren, som nämner att vid torpet Lustbäcken under Hyltena finnes ”en betydlig stensättning, utmärkande ett slagfält” (N.S.B. III, 365.)....

Hyltena. Vid torpet Lysbäcken (så skrives det officiellt, men folket i orten säger Lusbäcken) påträffar man i en öppning af den ensliga furuskog, som 1/2 mil kantat båda sidorna af landsvägen, en fornlämning, som visar att denna numera ödsliga nejd varit bebodd under forntiden, oakadt sin skönjbara ofruktbarhet. Fornlämningarne ligga på båda sidor af den lilla bäcken, som kort derefter utmynnar i Lofsjön.

S. om bäcken och V. om landsvägen ligger ett rundt röse, 55 m. i omkrets och 2 m. högt jemte en mängd stenar, som möjligen äro kvarlefvor af de stensättningar, som man påstod hafva funnits här. Man säger sig hafva iakttagit ”lyse” öfver denna plats och tror att ”medel” här finnas begrafna.

N. om bäcken och Ö. om landsvägen intill stugan till torpet Lusbäcken finnes en del resta stenar, som det tyckes dock ställda utan ordning, men möjligen förderfade på ett eller annat sätt, liksom flere sådana, äfvensom åtskilliga grafhögar sägas hafva gått åt vid odling. Längst i

FIGUR 9. Lusse rör efter första rensningen. Foto från öster.

N. står nu en rest sten af 1,5 an. höjd. 4 m. S. om denne står en annan rest sten af endast 0,8 m. höjd och OSO om denne står en annan lika hög rest sten. Längst i S. står en låg rest sten på 7 meters afstånd från den andre af de ofvanstående. Mellan och omkring desse ligga 11 st. låga stenar af sådan form och ställning, att de ej kunna vara jordstenar utan måste vara resta, och äfven inne i åkern ligga 4 dylika. Vid upptagning af åkern säger man sig hafva funnit kol, brända ben samt järnrostiga stycken. Föröfrigt ser man det "ljusa" (lysa) här och folket har en viss stilla afsky för att färdas här om aftnarne" (Ramm 1883).

Stig Lindgren, fornvårdare i Barnarps socken skriver i ett brev till kapten Kugelberg den 25 oktober 1928 att det stora stenröset söder om (Lust)bäcken och väster om landsvägen, där avtagsvägen till N. Stigamo stöter till landsvägen skall vara rester av socknens första kyrka... och ur ett tidigare brev till Kugelberg, daterat den 16 oktober 1928, heter det *"men det som byggdes revs ner av osynliga makter på natten"* (JLM:s arkiv).

I Tabergs bergslags hembygdsförenings första årsbok finns en artikel, som behandlar ortnamnen i området, där Lusse rör och Lustbäcken omnämns:

"... Lustbäcken, egentligen Lysbäcken men uttalas Lussbäcken. Här finnes ett stenröse på den plats, där Barnarps första kyrka enligt sägnen först skulle ha byggts, samt enstensättning. Namnet sannolikt av ordet "lyse" i betydelse "irrbloss", "lyktgubbe" e.d. Man såg "lägor" här och gick ej gärna förbi, då det var mörkt. Denna tradition har bl. a. antecknats av A. Ramm 1885 vid fornminnesundersökning i trakten" (Eile 1929 s 57).

Den 6 juni 1927 inventerades och beskrevs röset av Kapten Bror Kugelberg och erhöll därvid nummer 9 i registret för Barnarps socken. Han skriver apropå rösets tillstånd att: *"Skattgräfvargrop i mitten nästan ned till markytan. Röset i söder och vester bortfördt intill 5 m. från omkretsen. Norra delen teml. orörd. Nyligen har stenar tagits i östra och nordöstra delen"* (JLM:s arkiv). Han dokumenterade även röset med ett fotografi (FIGUR 7).

Vid förstagångsinventeringen 1954 införlivades Lusse rör i Riksantikvarieämbetets forminnesregister. Det erhöll därvid nummer 32 i förteckningen över Barnarps sockens fornlämningar, där det även finns noterat att "På platsen har det spökat". Som representant för den äldre bronsålderns gravformer återfinns Lusse rör i Holger Arbmans redogörelse för Jönköpingstrakten under förhistorisk tid (1963 s 44). Till sist kan noteras att Lusse rör tas som exempel på att bronsåldersrösen omnämns i 1600-talets rannsakingar. I Lusse rörs fall också med utförligt återgivna traditioner (Selling 1995 s 47).

Beskrivning

Röset var beläget i delvis blockrik terräng, på och runt en mindre moränhöjd på nivåer mellan 218,94 och 221,06 meter över havet, ett tiotal meter öster om Lustbäcken. Anläggningen var före un-

FIGUR 10. Lusse rör ännu inbäddat i vegetation våren 1993. Till vänster i bild skymtar uthuset till sommarstugan som skulle komma att ligga kvar en bit in i undersökningen.

dersökningen beväxt med gran och tall samt i centrum, en större björk. I nordöst vidtog en sommarstugetomt (FIGUR 10).

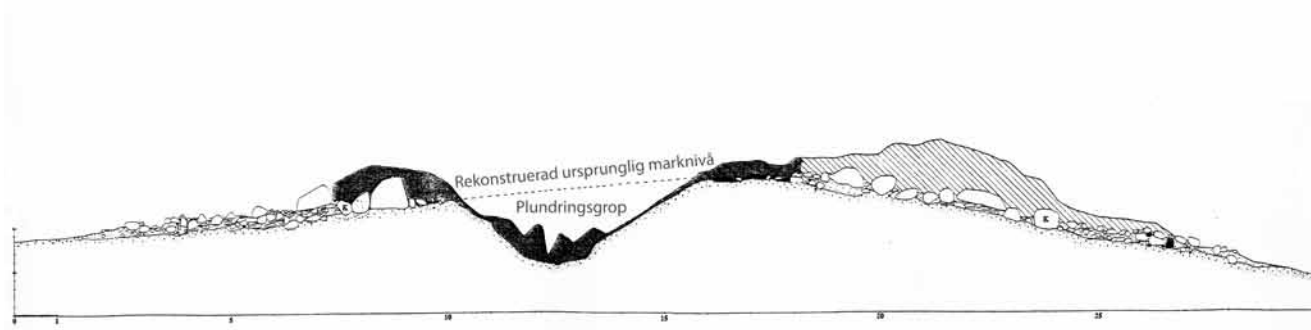
Lusse rör var vid undersökningstillfället kraftigt förstört och till stora delar omplockat. I anteckningar från 1927 uppges att sten ”nyligen” tagits ur den östra och nordöstra delen (Kugelberg 1927). Vid undersökningstillfället var röset cirka 26–28 meter i diameter och cirka 0,2–0,6 meter högt. Om hänsyn tas till den moränkulle det var uppbyggt på, samt det sekundärt omflyttade stenmaterialet i norra delen uppgick den skenbara höjden till cirka 2–2,5 meter. I centrum av röset fanns en stor krater, vilken tolkats som en plundringsgrop, cirka 8 x 6 meter stor och 2 meter djup, vilken till största delen visade sig vara nedgrävd i steril morän (FIGUR 11). Gropens djup förstärktes något av att de uppgrävda massorna låg som en vall runt kratern.

I norra delen av anläggningen låg drygt 100 m³ sekundärt omplockad och uppkastad sten, vilka tolkades som resterna av ett helt spolierat mittröse. Under de utkastade stenmassorna framkom den ursprungliga stenpackningen, 0,1–0,5 meter tjock, bestående av 0,1–0,6 meter stora stenar, men med enstaka större stenblock, 0,7–1,4 meter stora, i ett gråbrunt humöst sandlager.

Även under, den från kratern uppkastade, moränsanden framkom en äldre markhorisont i form av ett avbränt torvlager och endast rester av en ursprunglig stenpackning, ställvis 0,1 meter tjock. Totalt var ett cirka 12 x 9 meter (cirka 110 m²) stort område i rösets mitt, inklusive kratern, mer eller mindre fullständigt raserat.

Vidare framkom en, redan efter första rensningen antydd, intakt kantkedja, 16,5–18,0 meter i diameter, med 0,4–1,6 meter stora stenar. På ett par ställen i östra delen utgjordes kantkedjan av två på varandra liggande stenar, till synes för att skapa en jämnare övergång till den intilliggande något större stenen. Kantkedjan omgavs i sin tur av ett brätte, 3–5 meter brett och 0,1–0,5 meter tjockt. Brättet var på sina ställen omplockat, framför allt i den nordöstra kvadranten, i anslutning till sommarstugetomten, där uthuset stått på betongfundament.

Några spår av begravingar påträffades inte i röset, till en del beroende på det totala raserandet av den centrala delen av anläggningen.

FIGUR 11. Röset i profil, ritat från öster. För mer detaljerad ritning, se bilaga 4.

I brättet, som var relativt intakt, skulle man kunnat ha förvänta sig sekundärgravar, men då inga påträffades förefaller det rimligt att anta att brättet anlades samtidigt med det övriga röset. Men det kan inte uteslutas att sekundärgravar anlagts i det förmodade mittröset.

Enligt en uppgift av en i trakten boende skall det ”under min barndom” (1920–30 talet) ha funnits stenhällar i rösekratern. Av dessa fanns vid utgrävningen inga spår. Något sådant finns inte heller nämnt i Kugelbergs beskrivning från 1927.

Fynd

Inga fynd kan med säkerhet knytas till anläggandet av röset. Under brättet i västra delen framkom ett slipat flintavslag (F12), som troligen hör till ett äldre neolitiskt skede och ytterligare ett slipat flintavslag (F1) hittades cirka 2 meter väster om röset. Löst liggande i kratern påträffades ett fragment av en skålad slipsten eller malsten (F9), en järnbarr med slaggbåsar (F2) samt en eneggad järnkniv med tånge (F13). Ytterligare en kniv (F11) framkom vid rivningen

FIGUR 12. Röset efter första rensningen. Foto från öster.

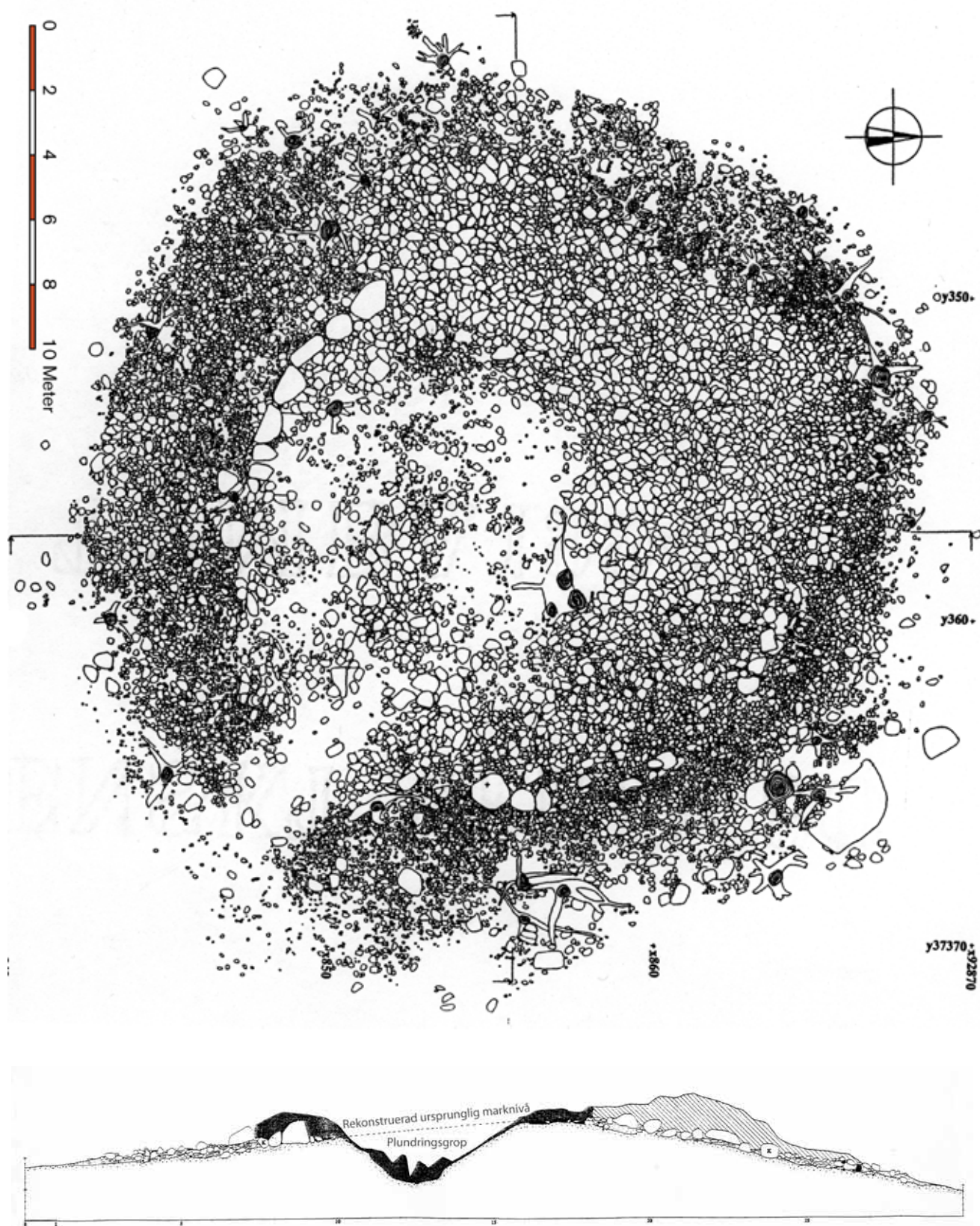
av det övre stenskiktet i brättets västra del. Vidare påträffades i de omrörda massorna sentida yngre rödgods (vilket ej tillvaratogs), ett kritpipsfragment (F14) och, i toppen av brättet, järnslag (F5, F7, F8) av yngre karaktär.

Vid rensningen påträffades strax söder om röset en bronsten (F3), med i ena änden en nit, vilken sannolikt inte är förhistorisk. Ett par brända ben (F6) hittades också cirka 1 meter söder om anläggningen.

I övrigt var Lusse rör belamrat med allehanda sentida skräp och skrot - bland annat ett bilsäte med vidhängande instrumentbräda! från en PV årsmodell 1953, glas, porslin, tegel, takpapp och fragment av ett hästkranium.

TABELL 1. Fyndlista från fornlämning 32 och dess närområde.

Fnr	Sakord	Material	Antal	Vikt	Storlek	X-koordinat	Y-koordinat	Höjd	Fyndkontext/anmärkning
1	Avslag	Flinta	1	1,5 g	26x15x3 mm	844,17	342,59	218,56	Framkom ca 2 m V om röset vid schaktning. Ena sidan slipad.
2	Barr	Järn	1	825 g	181x84x25 mm	851,27	360,10	220,09	Vid rensning av nedrasade sten- och jordmassor i kratern. Med slaggbåsar.
3	Ten	Brons	1		54x4x1 mm	844,35	364,50	219,75	Vid rensning i SÖ kanten av brättet. Med nit. Svagt böjd med plattovalt tvärsnitt.
4	Oid	Järn	1			837,41	362,83	219,56	Järnfragment.
5	Slagg	Järnslag	1	835 g	118x85x62 mm	866,21	352,88	219,28	Rensfynd i toppen av brättets N del.
6	Brända ben	Ben	2	< 1 g		840,51	358,55	219,67	Rensfynd S om A1.
7	Slagg	Järnslag	1	194 g	92x78x28 mm	865,22	351,47	219,16	Rensfynd i toppen av brättets N del.
8	Slagg	Järnslag	1	179 g	86x75x42 mm	864,57	352,41	219,31	Rensfynd i toppen av brättets N del.
9	Slipsten		1		290x260x87 mm	851,98	356,55	219,76	Vid rensning i lösa massor i kratern. Ev fragment. Skålad med flat motsatt sida.
10	Avslag	Flinta	1	1,4 g	22x11x5 mm	905,98	350,51	217,80	Framkom i matjordslager ca 15 m NÖ om rr A32. Retuscherat fragment. Ev tånge till pilspets.
11	Kniv	Järn	1		150x20x9 mm	847,60-63	352,84-97	220,21	Vid rivning av brättet, i eller under det översta stenskiktet. Eneggad med tånge.
12	Avslag	Flinta	1	2,5 g	37x25x3 mm	847,00	352,90	219,95	Framkom under brättet mot sterilen. Ev slipat.
13	Kniv	Järn	1		196x23x7 mm	857,40	359,65	219,39	I nedrasade massor i kratern. Eneggad med tånge, avbruten spets.
14	Kritpipa	Lera	1	5 g	54x100 mm	851,32	354,19	220,80	I de uppslängda massorna SV om kratern. Fragment av skaftet.
15	Bränd lera	Lera	9	17 g					Schaktfynd i matjordslager, intill F10.
16	Bränt ben	Ben	20	8 g					Schaktfynd i matjordslager, intill F10.

FIGUR 13. Lusse rör ritat i plan och profil efter första rensningen. Observera att norr är åt höger på ritningen. För en mer detaljerad profilritning se bilaga 4.

Kronologi - uppförandet och plundringen

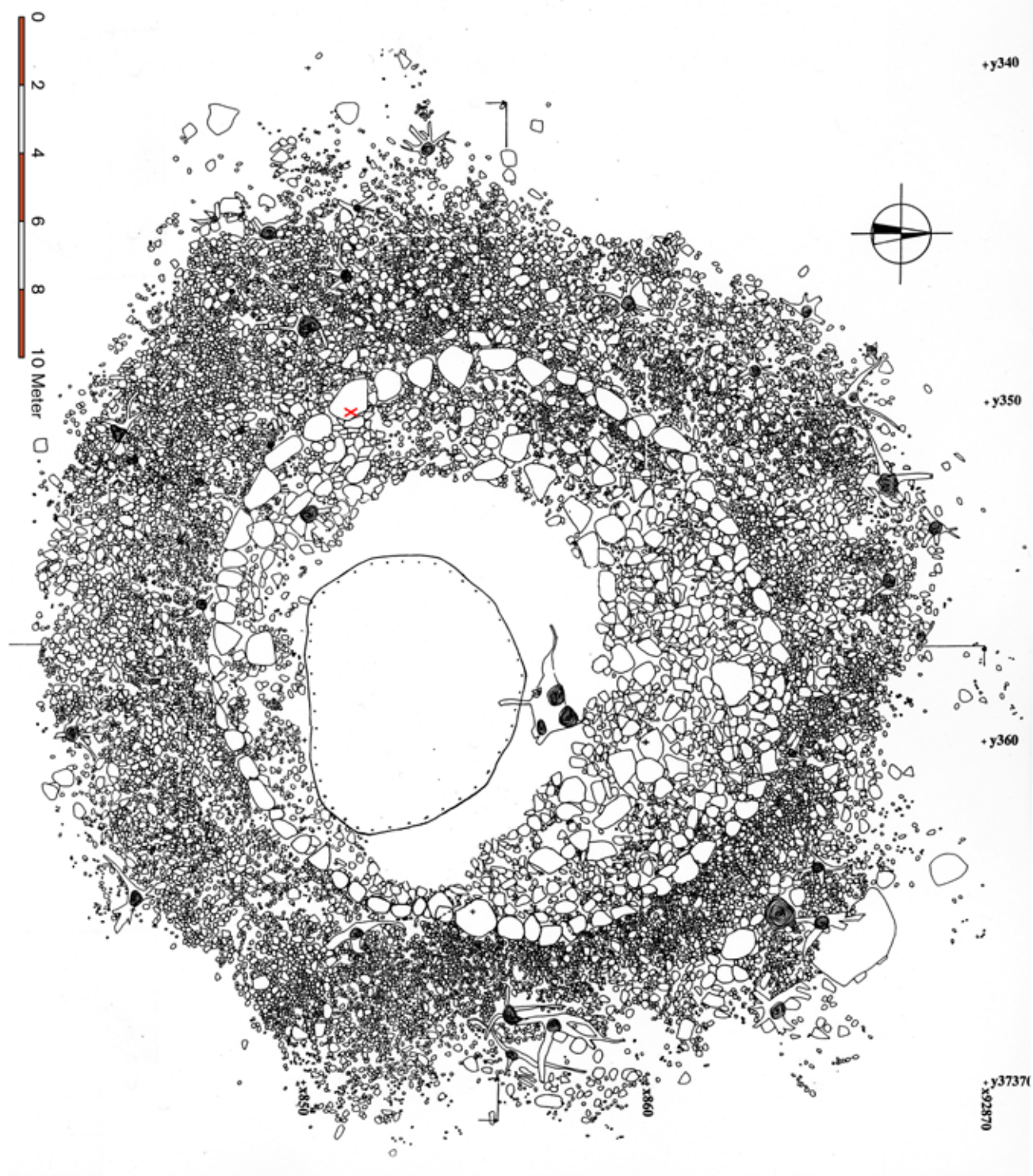
En ^{14}C -analys utförd på träkol från marklagret under en av kantkedjestenarna (P13, FIGUR 15) var avsedd att ge en antydning om rösets ålder, men resultatet som gav en ^{14}C -ålder till 1240–1400 e.Kr. det vill säga medeltid, får sannolikt tillskrivas den raseringsaktivitet som ägt rum på platsen, se vidare nedan.

Pollenprovet från samma lager (P40, BILAGA 3) visar på ett landskap som dominerats av halvöppen betesmark, där björk utgjorde det vanligaste trädslaget och markvegetationen huvudsakligen av gräs och svartkämpar. Enstaka sädespollen visar att åkerbruk förekommit i närheten. Avsaknaden av granpollen visar också att röset har anlagts före granens etablering i området, vilket har skett före övergången vikingatid–medeltid.

Arkeologiskt kan vi konstatera att man måste ha raserat den centrala delen av röset, vars rester låg utslängda på den norra halvan, innan man efter en viss tid brände av den vegetation som hunnit etablera sig på den stentömda ytan i mitten (enligt ^{14}C -analysen 1405–1647 e.Kr. 1 sigma, BILAGA 2) och först därefter grävde sig ytterligare nästan 2 meter ner i steril, där sedan moränmassorna hamnade som en vall runt kratern. Hur lång tid som förflutit mellan de olika händelserna är omöjligt att säga, men vid tidpunkten för rannsakingarna år 1667 beskrivs kratern som följande: ”*Ofvan på kullan är thet icke spisigt, uthan hafwer itt diupt och rundt hol inne uthi stenhögen, stort som en lijten källare*”. Detta ”hol”

FIGUR 14. Lusse rör efter första rensningen. Till höger i schaktet syns lämningar efter en kolbotten. Notera uthuset som ännu står kvar på rösets brätte. Foto: Leif Gustavsson.

FIGUR 15. Röset ritat i plan efter andra rensningen. Observera att norr är åt höger på ritningen. Det röda X:et visar var pollenprov P37 och kolprov P13 samlades in.

motsvarar sannolikt den andra plundringen, det vill säga efter att mittröset avlägsnats och marken blivit avbränd och man ånyo grävt sig knappt 2 meter ner i steril morän. Att mindre ingrepp gjorts i röset även senare är uppenbart att döma av fynden av bland annat takpapp i brättet.

Sammanfattningsvis får alltså rösets ålder i huvudsak grundas på analogier med tidigare undersökningar, där rösen av den här typen vanligtvis kunnat dateras till äldre bronsålder (Arbman 1963 s 44; Hyenstrand 1984 s 54). Plundringen eller raseringen har ägt rum i flera omgångar. Den första kanske redan under medeltid och den andra senast vid tidpunkten för rannsakingarna (1667).

Metod och dokumentation

Före undersökningen var området till största delen bevuxet med barrskog. I nordöstra kanten av röset vidtog en sommarstugetomt och delvis ovanpå brättet låg ett uthus placerat på gjutna betongpelare. På grund av markinlösningsproblem kunde varken sommarstugan eller uthuset borttagas förrän största delen av röset var färdigrensat, det vill säga cirka 1 månad efter grävstart.

I norra och västra delen av röset låg en stor mängd, sekundärt uppkastad eller omplockad sten, som antogs kunna komma från

FIGUR 16. Vy över Lusse rör efter andra rensningen. Foto från västsydväst.

FIGUR 17-19. Arbetsbilder från rensningsarbetet av Lusse rör.

FIGUR 20. Skolbarn på besök från Barnarpsskolan.

FIGUR 21. Lodfotografering från kranbil.

den stora, centralt belägna kratern. Då det initialt ansågs svårt att avgöra vad som var sekundärt och vad som tillhörde den ursprungliga konstruktionen, rensades röset först i befintligt skick, varefter hela anläggningen lodfotograferades från som mest 30 meters höjd. Efter att en toppprofil upprättats i nord-syd och öst-väst avlägsnades helt de omplockade/påförda jordfria stenmassorna och större delen av den uppkastade moränsanden - undantaget delar av korsprofilbänken - med hjälp av en frontlastare och en hjulburen grävmaskin samt en dumpersmaskin.

Sprängmattor lades ut på rösets brätte, så att maskinerna kunde åka upp mot kantkedjan. Därefter slängdes sten i skoporna för hand. Totalt var cirka 150 m³ sten och grus sekundärt uppslängt eller snarare omflyttat. Det sand- och grusfria stenmaterialet tockades som ett utkastat mittröse och morängruset runt kratern var uppkastade massor från mitthålet.

Någon profil ritades inte genom det uppslängda, sekundära stenmaterialet, men en toppprofil i öst-väst och nord-syd upprättades med hjälp av en geodimeter.

Efter borttagande av de sekundära massorna rensades de nya framkomna ytorna, varefter anläggningen lodfotograferades från cirka

15 meters höjd. En anläggningsplan upprättades efter fotoplanen, som delvis korrelerades mot en geodimeterinmätning av kantkedjan. Efter att röset borttagits schaktades hela moränkullen ned med cirka 0,1–0,2 meter och dessutom togs ett större schakt i anslutning till plundringsgropen för att säkerställa kullens naturliga uppbyggnad.

Under tiden 28 april till 2 juli användes på halvtid, i genomsnitt 4 timmar per dag, en totalstation som tillsammans med en mättekniker tillhandahölls (på vägverkets bekostnad) av stadsbyggnadskontoret i Jönköpings kommun. Ett koordinatnät uppsattes runt röset, där fyrkantsstolpar utsattes var femte meter. Vidare upprättades en schakt- och områdesplan, där samtliga anläggningar inmättes och karterades, och dessutom gjordes höjdkurvor med en meters ekvidistans.

Rösen och sägner

De senaste åren har intresset för folkliga föreställningar kring fornlämningar tilltagit bland arkeologer. Tidigare har främst etnologer och folklivsforskare ägnat dessa traditioner och sägner sin uppmärksamhet. I en skrift, med titeln ”Mångtydiga fornlämningar”, påpekar Mats Burström vikten av att föra fram den mångfald av innebörder som kan finnas hos en fornlämning, och inte bara dess ursprungliga mening som till exempel gravplats. Detta för att i kulturmiljövårdens tjänst ytterligare stärka bevarandeargumenten för våra fasta fornminnen (Burström 1993 s 8).

Nu räckte det uppenbarligen inte med den rika sägenflorans ar-

FIGUR 22. Röset under utgrävning. Medlemmar ur Tabergs Bergslags hembygdsförening hjälper till med fältarbetet.

FIGUR 23 OCH 24. Rensningsarbetet och bortplockning av sten med hjälp av grävmaskin.

FIGUR 25 OCH 26. Ovan provtagning av markpollen i stenpackningen och nedan ger delar av grävgången perspektiv på plundringsgropens storlek.

gument för att rädda Lusse rör, och kanske desto större anledning att i ett särskilt kapitel redogöra för den.

Stora och monumentala fornlämningar, i synnerhet, har ofta kommit att omges av berättelser och sägner. Det rör sig framförallt om så kallade förklaringssägner, som skulle förklara och ge mening och innehåll till dessa onaturliga formationer i landskapet. En del av dessa har bevarats till eftervärlden genom olika författare och sagesmän och i enstaka fall är sägnerna fortfarande levande (Klintberg 1986).

I samband med att Lusse rör omnämns första gången i Rannsakingarna år 1667 berättas en sägen om dess tillkomst. Där beskrivs röset som ett så kallat offerkast:

”dher om står en gammal saga, att dher skall i fordom hafwa mötz åttwenne drotningar; och alla som woro j fölie skulle kasta een sten til att göra dhet stora stenröret. Här uthaf är en fabula: att en ibland them som woro j fölie hade ingen sten att kasta på högen: När the andre förebrädde honom thet, swor han och sade: Om icke jagh kastade tijt een steen, så gud gifwe iagh må blifwa een steen, och är så wänd uthi een steen, medh dhet grofwa ansichtet”.

Ett offerkast eller offerhög var en plats där man slängde upp, det vill säga offrade, kvistar eller stenar på en hög för att försäkra sig om att komma helskinnad förbi. Ofta utmärkte de platsen där någon omkommit genom en olycka eller blivit mördad (Hagberg 1937 s 513). Det tidigaste litterära omnämnandet finns hos Olaus Magnus (1976 s 68, s 311) om Brödrahalla i Reftele socken i Småland, där det heter att *”resande som passera förbi märkliga ställen, där under och järtecken inträffat, kasta en hop stenar dit”*.

En annan vanlig sägen i samband med rösen är den om draken som vaktar en skatt. I äldre topografiska och antikvariska beskrivningar förekommer ofta benämningen Drakarör eller uppgifter om ljussken från drakelden ovanför kummel eller rösen, vilka vittnade om dolda skatter (Rannsakingarna 1992 s 87; Nordenskjöld 1914 s 58; 1922 s 13, 20, 30, 34). Denna sägen om dolda skatter har säkert varit den vanligaste orsaken till att så många rösen plundrats och om Lusse rör skriver Axel Ramm 1883 att *”man säger sig hafva iakttagit ”lyse” öfver denna plats och tror att ”medel” här finnas begrafna”*.

En annan sägen som förknippas med rösen är den om nedrivna kyrkor. I bland annat Alseda, Nydala och Hylletofta socknar finns så kallade ”Kyrkorör” som ansågs vara lämningarna efter nedrivna kyrkor (Nordenskjöld 1914 s 58; 1924 s 15, 45). Samma sägen finns även om Lusse rör:

”det stora stenröset söder om (Lust)bäcken och väster om landsvägen, där avtagsvägen till N. Stigamo stöter till landsvägen (skall vara) rester av socknens första kyrka men det som byggdes revs ner av osynliga makter på natten” (Lindgren 1928; jfr Eile 1929 s 57).

FIGUR 27, MOTSTÅENDE SIDA. Lusse rörs kantkedja och plundringssgropen fotograferad från söder. Inga daterande fynd gjordes i röset som visade sig ha blivit plundrat i flera omgångar. Strax norr om flyter Lustbäcken. På platån norr om Lustbäcken fanns bland annat två stora kokgropar som daterades till äldre bronsålder.

Ytterligare en tolkning av rösets innebörd får vi hos Peder Wieselgren (1846 s 365) - ”*Vid torpet Lustbäcken, utmed landsvägen finnes en betydlig stensättning, utmärkande ett slagfält*”. Den här typen av uppgifter har möjligen uppstått i samband med krigen mot danskarna under framförallt 1400 och 1500 - talet.

Majoren och Riddaren B.A. Ennes, bosatt på Näsbyholm i Fryele socken, berättar hur en gravplundring kunde gå till:

”... ett stort sådant grafrör, beläget i Käfsjö kyrkobys skog (.....) i Östbo härad i Jönköpings län, af 160 stegs omkrets och 7 alnars lodrätt höjd, hvilket i Augusti månad år 1817 uppkastades och alldeles förstördes af en Rusthållare med tillhjälp af 10 karlar, som arbetade derpå uti 6 dagar, i förhoppning att der finna en skatt...” (Liljegren & Brunius 1819 kap LII; Oldeberg 1974 s 234).

Ett sista bidrag till sägenfloran runt Lusse rör får bli det som har berättats av en man boende i trakten. Enligt honom, som besökte oss i utgrävningens början, var det ingen mening med att undersöka röset, då detta ju plundrats redan på 1650-talet! (uppgiften motsägs åtminstone inte av rannsakingarna). Han ansågs av några av de boende i trakten vara synsk och han lär bland annat ha påstått att han var med och byggde röset såväl som att plundra det!

Något om rösen och högar i Jönköpings län

Större ensamliggande rösen, med en diameter större än 10 meter och ofta belägna på markerade höjdlägen, brukar generellt dateras till bronsåldern, i synnerhet dess äldre del (Hyenstrand 1984 s 54). I Jönköpings län finns över 1300 större rösen registrerade. Av dessa

FIGUR 28. Endast kantkedjan i röset återstår. Här syns tydligt hur man har utnyttjat den naturliga topografin i form av en svag förhöjning eller kulle vid uppförandet av röset. Foto från norr.

har cirka 140 så kallade storösen en diameter på 20 meter eller mer och 20 rösen har en diameter på 30 meter och där över (Löthman & Varenius 1987 s 62; Riksantikvarieämbetets fornminnesregister).

Det har påträffats metallfynd från äldre bronsålder i tio av länets rösen. I ytterligare fyra fall, Lusse rör undantaget, har rösen genom deras yttre och inre uppbyggnad givits en sannolik datering till bronsålder.

I de flesta fall handlar det om efterundersökningar av skadade rösen. I två fall är det svårt att avgöra om det handlar om rösebottnar eller stensättningar och i ytterligare två om det är högar eller jordblandade rösen på grund av den knapphändiga dokumentationen vid de äldre undersökningarna. Endast tre av rösen - Torskinge socken, fornlämning 12 - har varit i det närmaste oskadade innan undersökningen, och övriga mer eller mindre förstörda genom odlingsiver, vägbyggen, stentäkt och plundring.

Rösenas diameter varierar mellan 11 och 37 meter och höjden mellan 0,5 och 3 meter. I åtta av rösen fanns hållkistor, i ett fall framkom två kistor i samma röse. Hållkistornas längd varierar från 2,1–4 meter och bredden mellan 0,8 och 1,4 meter. Kantkedjor har kunnat beläggas i fyra av rösen, i tre fall såsom dolda inre kantkedjor, fornlämning 12 i Torskinge socken, och i ett fall som yttre kantkedja, i Höga rör i Kävsjö socken (fornl 6).

Från Höga rör i Kävsjö socken föreligger också det tidigast gjorda bronsåldersfyndet funnet vid ett plundringsföretag år 1817. Platsen besöktes vid detta tillfälle av fornminnesintresserade Majoren och Riddaren B.A. Ennes, bosatt på Näsbyholm i Fryele socken, som

FIGUR 29. Karl Gustav Arvidsson ger perspektiv på rösets och plundringsgropens storlek. Foto från söder.

kunde dokumentera en bronsdolk och upprätta Jönköpings läns kanske första profilritning av en fornlämning. Han återgav också händelsen i ett brev, se föregående kapitel "Rösen och sägner". Utifrån det som idag återstår av röset och den skiss som Ennes gjorde kan röset beskrivas som cirka 36 meter i diameter och 2–3 meter högt, i vars mitt cirka 1,4 meter över marknivån en hällkista, cirka 2,4 x 1 meter stor, påträffades (Liljegren & Brunius 1819, kap LII; Oldeberg 1974 s 234). Röset restaurerades 1925 av Algot Friberg och återstår ännu idag, om än omgrävt. Bronsdolken hamnade så småningom i major Sigge Ulfsparres samling, vilken år 1884 inköptes till Statens historiska museum (SHM 7571:149).

Även större högar, ensamliggande eller i mindre grupper, brukar räknas till bronsålderns gravtyper. I Jönköpings län finns 287 registrerade högar, vilka ej är belägna på gravfält, med en diameter större eller lika med 10 meter, varav 18 är större än 20 meter och fyra större än 30 meter i diameter. Vid undersökningar företagna mellan 1877 och 1971 har bronsåldersfynd påträffats i 15 eller möjligen 16 högar.

Intressant är att den tydligaste storhögskoncentrationen återfinns i en "lucka" i rösestråket norr om Bolmen. Ett faktum som förmodligen får tillskrivas tillgången på byggnadsmaterial, men man måste även beakta att det kan röra sig om olika kulturtraditioner. En annan viktig storhögsbygd är kring södra Vättern vid Jönköping. Ursprungligen har där funnits minst tolv storhögar inom Ljungarums socken, varav nu återstår endast tre. Den mest kända av de undersökta högarna är den vid Sagaholm som undersöktes 1971. Den var kraftigt skadad genom sandtäkt och någon begravning påträffades ej, men däremot en kantkedja bestående av figurristade sandstenshällar, bland annat skepp och fyrfota djur. Åren 1932 och 1940 undersöktes 3 respektive 2 högar, vilka samtliga var mer eller mindre skadade. De fynd som gjordes daterar gravarna till äldre bronsålder, men med sekundära begravningar från järnåldern (Börjesson 1983 s 148; Wihlborg 1974).

Storhögar, som är särskilt vanliga i Skåne och Halland, brukar användas som indikatorer på maktcentran under äldre bronsålder (jfr Larsson 1993 s 47). I Jönköpings och Kronobergs län dominerar dock rösen betydligt, varför de möjligen kan antas motsvara de skånska och halländska storhögarna. Intressant att notera är också att landets största gravmonument - Kiviksröset eller Bredarör på Österlen med sina 75 meter i diameter - är ett röse.

Avslutningsvis kan också nämnas att fyra undersökta stensättningar har lämnat fynd från bronsåldern; Fornlämningarna 146b och 357 i Värnamo socken, fornlämning 125 i Kärda socken samt fornlämning 105 i Åker socken. Möjligen kan, som nämnts ovan, någon av rösebottnarna istället beskrivas som röseliknande stensättningar.

Kvadraten – en kvadratisk stensättning

Beskrivning

I samband med den inledande fältrekognoseringen för den planerade vägsträckan påträffades en sedan tidigare okänd kvadratisk stensättning, fornlämning 132, Barnarps socken (Vestbö 1992). Den kvadratiske stensättningen, benämnd A1, var belägen på en mindre förhöjning i terrängen. Sedan anläggningen avtorvats blev dess form och uppbyggnad tydlig.

Den kvadratiske stensättningen var 10 × 11 meter stor och hade en något oregelbunden firsidig form. Den var uppbyggd av en cirka 0,5 meter hög stenpackning med stenar lagda i två skikt. Stenmaterialet varierade i storlek mellan 0,1–0,4 meter stora stenar och begränsades av en vällagd kantkedja. Varje hörn hade särskilt markerats genom resta meterstora stenblock. I centrum av anläggningen låg en cirka 0,5–0,7 meter stor flat stenhäll (FIGUR 31).

Förutom den kvadratiske stensättningen undersöktes dessutom två röjningsrösen, A3 och A4. A3 utgjordes av ett till formen något oregelbundet röjningsröse, 8,5 × 9,5 meter stort och 0,4–0,6 meter högt. Röjningsröset A4 var ovalt till formen, 3,5 × 5,5 meter stort och 0,4–0,5 meter högt. De båda röjningsrösen var uppbyggda av ett blandat stenmaterial och tolkades som röjningsrösen vilka tillkommit i samband med odling under senare historisk tid.

FIGUR 30. Fornlämning 132, den kvadratiske stensättningen från norr. På bilden syns också två röjningsrösen, A3 och A4.

FIGUR 31. Den kvadratiske stensättningen efter framrensning. Notera hörnstenarna, kantkedjan och den flata hällen i mitten av stensättningen. Norr är nedåt i bilden.

Fynd

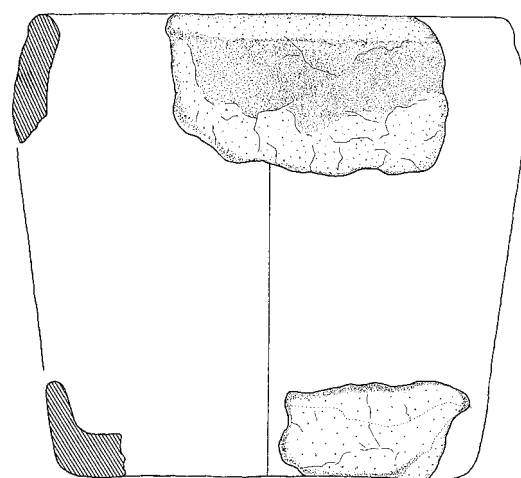
Vid 1993 års undersökning av den kvadratiske stensättningen påträffades 100 keramikskärvor F1, en slaggbit F2 samt ett oidentifierat litet rostigt järnfragment F3.

Ett fåtal skärvor i kärlet F1 kom i dagen i samband med att det undre skiktet i stenpackningen rensades fram, medan det stora flertalet framkom sedan detta undre stensikt tagits bort. Keramikskärvorna låg inbäddade i det ”naturliga” jordtäcket bestående av gråbrun humös sand och påträffades i samband med att detta jordlager bortgrävdes.

Samtliga keramikskärvor påträffades i den norra delen av den kvadratiske stensättningen, inom området X 92732.65–92737.89/ Y 37407.05–37414.90. Beroende på markens sluttning åt norr varierade nivåerna där skärvorna påträffades mellan 225.20–225.73 meter över havet.

Trots det relativt stora spridningsområdet låg de flesta skärvorna koncentrerade till den nordvästra delen av den nordvästra kvadranten. Dessa skärvor har tillhört ett grovmagrat 10–16 mm tjockt gods, svartflamligt kring mynning och kärlöverdel, i övrigt gråbeige till färgen. Godskärnans färg har till största delen varit svart–gråsvart. Godset har inte blivit helt genombränt.

Av de skärvor som bevarats utgjordes det stora flertalet av bukbitar men även två botten- och nio mynningsbitar fanns i materialet. Utifrån dessa har ett försök till rekonstruktion gjorts avseende kärlform, storlek och höjd (FIGUR 32). Denna rekonstruktion visar att det rört sig om ett relativt stort spannförmått kärl med svagt insvängt mynningsparti, relativt raka väggar och plan botten.

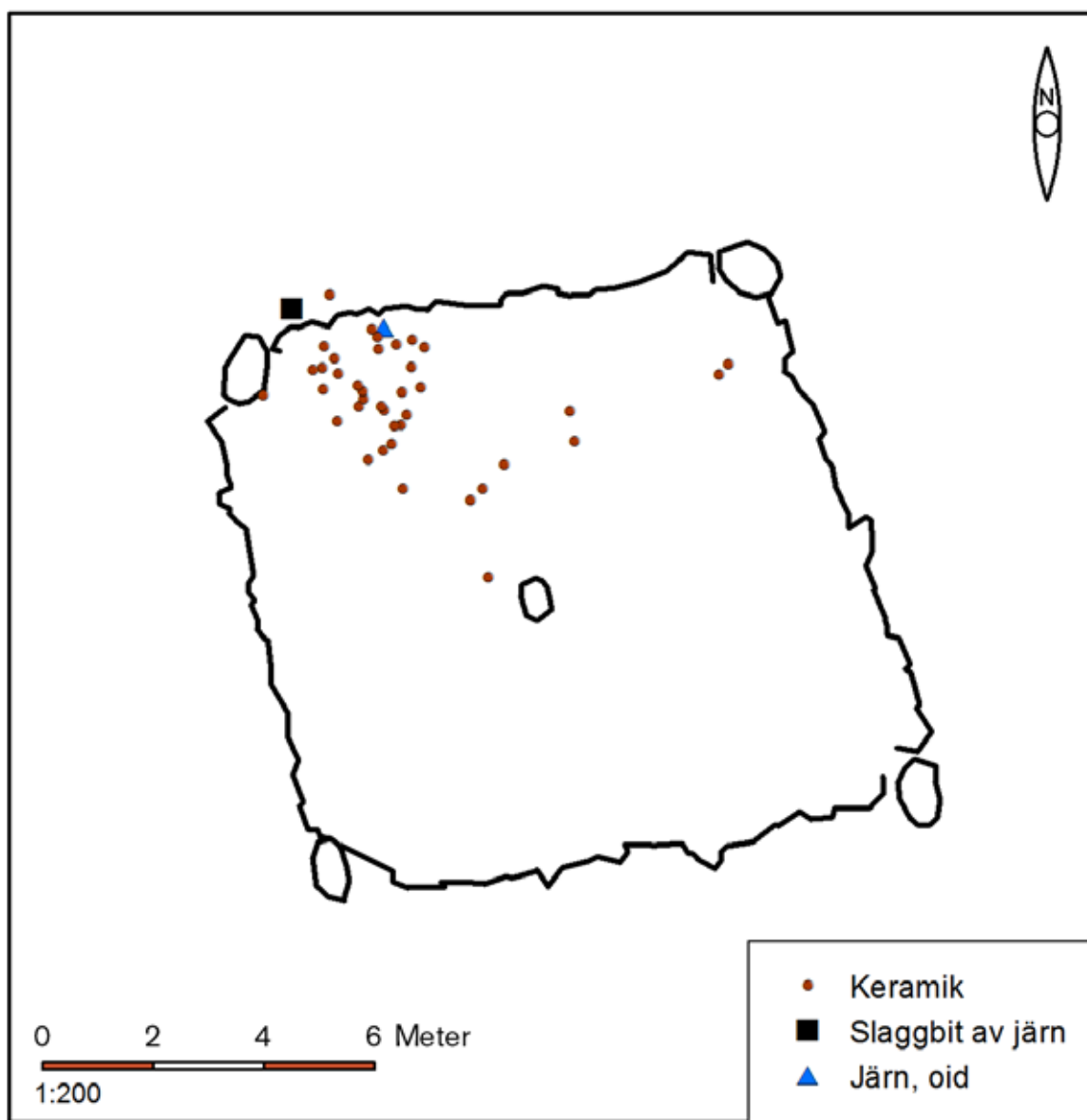
FIGUR 32. Rekonstruktion av kärlform utifrån keramikfynden. Krukan beräknades ha varit ca 21 cm hög. Illustration: Kristina Jansson.

TABELL 2. Fyndlista från fornlämnning 132, den kvadratiske stensättningen.

Fnr	Sakord	Material	Antal	Vikt	Storlek	X-koordinat	Y-koordinat	Höjd	Fyndkontext/anmärkning
1	Keramik	Lera	100	1945 g		92732,65-92737,89	37407,05-37414,90	225,20-225,73	Påträffades under undre stensiktet i stenpackningen i anläggningens NV del. Gråbeige-flammigt, tjockt, grovmagrat gods. Spannlignande kärl med något insvängd mynning, relativt raka kärlväggar och plan botten. Mynningsdiam har uppskattats till 210 mm, bottediam till 190 mm och höjden till 210 mm.
2	Slagg	Järn	1	43 g	37x25x19 mm	92737,62	37406,99	225,34	Påträffades vid rensning N om den NV delen av kantkedjan. Tätt, trögflytande slagg.
3	Oid	Järn	1	7 g	29x22x14 mm	92736,06	37406,47	225,66	Påträffades vid rensning intill den NV hörnstenen. Fragmentarisk, mindre järnklump.

Under själva mynningsranden har leran tryckts in något, så att en vag antydning om en markerad mynningsrand uppnåts. Kärlets mynningsdiameter har beräknats vara 210 mm och dess bottendiameter 190 mm, medan höjden uppskattats till 210 mm.

F1 har tolkats som resterna efter ett grövre hushållskärl där man medvetet spridit ut de krossade skärvorna på platsen, innan det första stenskiktet i den kvadratiske stensättningen lades upp. Ett sådant förfaringssätt kan kanske förknippas med till exempel invigningsceremonier och olika symboliska tankar kring gravsättning och hädanfärd?

FIGUR 33. Spridningsbild över fynden i stensättningen.

Vad gäller datering och keramiska analogier påminner kärlet genom sin form och storlek om de spannlänkande godstyper som i större utsträckning började uppträda under den yngre järnåldern. Exempel på detta fanns till exempel på de så kallade Fiskebygravfälten i Östergötland vilka undersöktes 1951–52. Gravarna på detta gravfält har i huvudsak daterats till bronsålder respektive yngre järnålder (särskilt vikingatid). Yngre brandgravar hade i ett flertal fall överlagrat äldre stensättningar, och i ett brandlager ovan en av dessa äldre stensättningar påträffades resterna efter ett kärl som till form och storlek påminner om F1. Detta kärl hade fungerat som behållare för de brända benen och påträffades tillsammans med fyra glasflusspärlor (Lundström 1965 s 138 samt plansch 25:6 i samma publikation).

Ett liknande kärl påträffades också i brandgrav 2 på gravfältet Tuna i Badelunda socken, Västmanland, vilket undersöktes i början på 1950-talet. Detta lerkärl hade placerats ovan stenpackningen till en äldre grav, och stod i ett lager med brända ben och bålrester. I kärlet påträffades dels vapen dels häst- och ryttarutrustning av järn vilket visat att det rört sig om en mansgrav, daterad till 900-talets senare del (Nylén och Schönbäck 1994 vol. 1 s 94).

Kronologi

Vanligtvis dateras kvadratiske stensättningar till den äldre järnåldern. Dock föreligger även dateringar till den yngre järnåldern vilket kan exemplifieras av den pargrav, en kvadratisk och en rund stensättning som undersöktes 1982 i Brunnbyområdet, Vreta Klosters socken, Östergötland. Båda anläggningarna innehöll fynd men det var endast i den runda stensättningen som daterande fynd påträffades. Här återfanns förutom spridda obrända ben av människa, hund och fågel, ett fågelformigt spänne, ett likarmat spänne och en nål med polyedriskt huvud - samtliga föremål av brons. Förutom dessa fynd påträffades även enstaka järnfragment, enstaka krukskärvar samt troliga rester efter förkolnat bröd. Fynden av de tre bronsföremålen har gjort att den runda stensättningen daterats till äldre vendeltid, period VII:I (550–600 e Kr). I den kvadratiske stensättningen påträffades liksom i den runda stensättningen spridda obrända ben av människa, hund och fågel samt fragmentariska järnbeslag, bronsbleck och ett flertal brynen. Inga av dessa fynd kan närmare datera anläggningen. Att den kvadratiske stensättningen trots detta kommit att få samma datering som den runda stensättningen beror på att de två stensättningarna antagits vara samtida. Denna tolkning har baserat sig på det något ovanliga gravskicket med spridda obrända ben, och på gravformskombinationen rund och kvadratisk stensättning i par (Fernholm 1987 s 16).

Att utifrån detta och keramikkrälet F1 försöka att datera den kvadratiske stensättningen ställer sig problematiskt, eftersom gravformen förekommit under äldre järnålder/tidigare delen av yngre

järnålder, samtidigt som denna typ av större, grövre hushållskärl kunnat förekomma under senare delen av äldre järnålder, likaväl som under den yngre järnåldern. Någon närmare datering av den kvadratiska stensättning än järnålder kan med säkerhet inte göras, om än keramikkarlet F1 utifrån form och storlek snarare pekar mot den yngre järnåldern än den äldre.

Av övriga fynd i och kring den kvadratiska stensättningen kan nämnas F2, en mindre slagglump med tät trögflytande karaktär, liknande den slagg som bildas vid lågteknisk järnframställning. Slagglumpen påträffades vid rensning cirka 0,75 meter nordost om den nordvästra hörnstenen. Intill den södra delen av den nordvästra hörnstenen påträffades också F3, ett litet rostigt järnfragment som inte närmare kunnat identifieras.

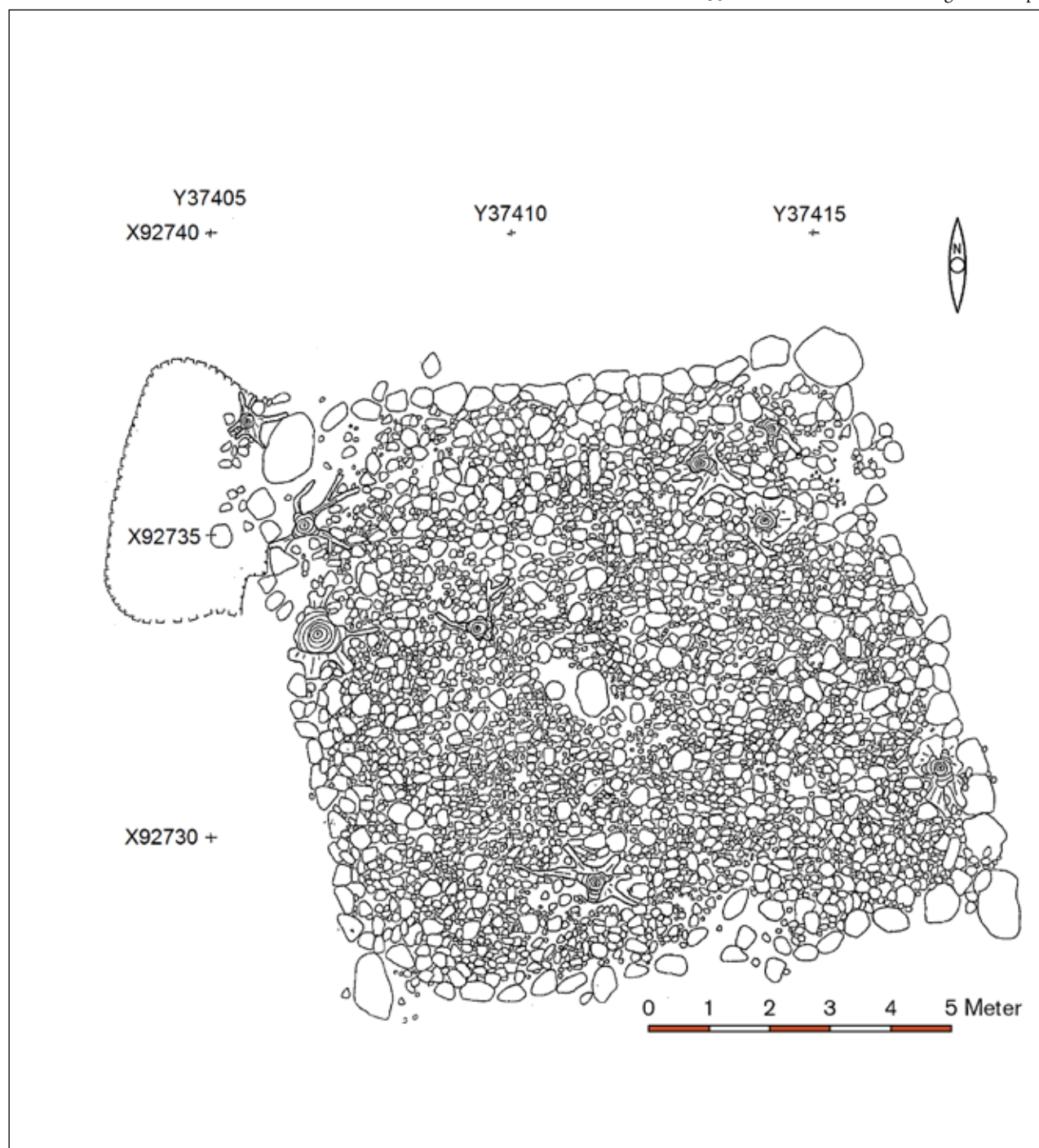

FIGUR 34. Fornlämning 132, den kvadratiska stensättningen samt två röjningsrösen A3 och A4. I bakgrunden fornlämning 32, Lusse rör. Foto från söder.

Metod och dokumentation

Den kvadratiske stensättningen fornlämning 132 var kraftigt över-
torvad av mossor och ris samt bevuxen med ett flertal granar, vilket
tillsammans med dess flacka karaktär gjorde den mycket svårupp-
täckt. Efter det att träden fälltts rensades anläggningen från granris,
och avtorvades sedan med hjälp av grävmaskin varefter finrensning
för hand vidtog.

FIGUR 35. Den kvadratiske stensättningen ritad i plan.

Med hjälp av geodimeter lades ett koordinatsystem med 5 x 5 meter stora rutor över den kvadratiske stensättningen, och över det intilliggande röjningsröset A3 samt området närmast dessa båda anläggningar. Den kvadratiske stensättningen rensades ånyo med hjälp av tryckluft innan denna och röjningsröset A2 lodfotograferades från kranbil.

Varje 5 x 5 metersruta uppförstorades sedan till skala 1:50, varefter de olika rutorna lades samman så att de kompletta anläggningarna framträdde. Med de uppförstörade lodfotografierna som grund detaljdokumenterades sedan de båda anläggningarna på transparent mm-papper.

Förutom denna dokumentation inmättes samtliga anläggningar samt de omkringliggande avbanade ytorna med hjälp av geodimeter. Med geodimeter utlades också en 0,6 meter bred korsprofil genom den kvadratiske stensättningen, samt inmättes även de fynd som i ett senare skede påträffades i- och kring anläggningen.

Sedan dokumentationen färdigställts utgrävdes den kvadratiske stensättningen kvadrantvis ner till steril morän. Stenpackningen som byggt upp stensättningen låg i två skikt med ett mellanliggande sandigt humuslager, där endast det övre skiktet har dokumenterats. Efter detta grävförfarande återstod endast korsprofilen vars södra och östra sida dokumenterades i skala 1:20.

Innan korsprofilen revs undersöktes området kring den centralt belägna flata stenhällen. Inga spår efter någon begravning kunde dock konstateras under eller kring stenhällen.

Sedan korsprofilen rivits plockades kantkedjan bort. Även stenblocken i anläggningens hörn togs bort, varefter det område där den kvadratiske stensättningen legat schaktades ner. Inga ytterligare anläggningar påträffades i samband med detta.

I samband med att den kvadratiske stensättningen undersöktes utfördes också en pollenanalys med syfte att försöka få en bild av den rådande vegetationen vid tiden för gravens anläggande.

Diskussion

Förutom keramikkrälet F1 och de båda fynden F2 och F3 påträffades inte några andra fynd i den kvadratiske stensättningen. Inte heller påträffades några konkreta spår efter en begravning.

I samband med den arkeologiska undersökningen förmodades den i centrum belägna täckhällen kunna dölja en begravning, men när denna häll togs bort fanns intet under (FIGUR 36). Vi har följaktligen undersökt ett vällagt stenmonument vilket antagits vara en grav utan att finna vare sig brandlager, brända ben eller skelettrest, det vill säga helt saknat spår efter en begravning.

Detta fenomen tillhör regeln snarare än undantaget när det gäller kvadratiske stensättningar som har undersökts i Jönköpings län. Av elva stensättningar som fram till 1993 undersökts i länet har endast tre innehållit rester efter brända ben. De anläggningar det här rör sig

om är en kvadratisk stensättning som undersöktes 1938 vid Sticket, Nässjö socken. Här påträffades en kolgrop innehållande obetydliga mängder med bränt ben. Inga andra fynd gjordes.

Vidare påträffades en brandgrop och brandlager med brända ben i den kvadratiske stensättning (fornl 22) som grävdes 1953 i Öggestorp, Öggestorps socken. Ett brandlager med brända ben påträffades även i den kvadratiske stensättningen som undersöktes 1971 i Runnahult, Vallsjö socken. Runt hörnstenarna fanns dessutom mindre gropar som innehållit kolblandad jord. I Öggestorp påträffades också som tidigare nämnts bland annat en sköldbuckla, ett sköldhandtag, en skära och en benkam, medan ett böjt bronsbleck återfanns i anläggningen i Runnahult.

I dessa tre fall råder det knappast någon tvekan om att de kvadratiske stensättningarna varit gravplatser. Mer osäkert blir det i de fall där fynd finns men där man saknar spår efter själva gravläggningen. Det gäller den ena av de två kvadratiske stensättningar (fornl 27) som undersöktes 1935 i Öggestorp i samband med anläggandet

FIGUR 36. Stenhällen i den kvadratiske stensättningen. Foto från söder. I bakgrunden syns Lusse rör.

av gamla riksväg 31. Här påträffades endast spridda skärvor av streckornerad keramik. I den kvadratiske stensättningen (fornl 25), Sänkesfloen i Forserums socken påträffades i anläggningens mitt en mindre stenansamling i vilken en eventuell hartstätning påträffades. Trots avsaknad av brandlager och brända ben gjorde fyndet av den möjliga hartstätningen att den kvadratiske stensättningen tolkades som en grav.

När fynd påträffats i kvadratiske stensättningar utan spår efter en begravning, men där form och uppbyggnad i övrigt varit helt identiska med de stensättningar som innehållit bengropar eller brandlager, uppstår frågan vad detta representerar. Kan det trots allt vara så att de fyndförande kvadratiske stensättningarna utan synlig begravning ändå varit gravar? Om så är fallet bör det ha rört sig om skelettbegravningar eller om ett gravskick med spridda obrända ben, liknande det från Vreta kloster socken i Östergötland. Men vad har i så fall hänt med benen?

I den östgötska kalkrika jorden har obrända ben kunnat bevaras på ett helt annat sätt än om de deponerats i icke kalkrika jordar. Om till exempel skelettbegravningar eller ett gravskick med utspridda obrända ben praktiserats i dessa delar av länet, där den dominerande jordarten är stenig morän med lågt kalkinnehåll, är chansen för att obrända ben och skelett skall kunna bevaras betydligt mindre.

Utifrån detta resonemang kan man med andra ord inte utesluta att de fyndförande kvadratiske stensättningarna utan synlig begravning som undersöktes i länet, kan ha varit gravar där endera av ovan presenterade gravskick varit rådande, men där benen inte bevarats på grund av dåliga bevaringsförhållanden.

Den kvadratiske stensättningen som undersöktes i Hyltena har genom omsorg i uppbyggnad och fynd av ett lerkärl tolkats som en grav, trots att den saknat synliga spår efter en gravläggning. I skenet av ovanstående resonemang är det dock fullt möjligt att här funnits en begravning, men att benen inte bevarats. Det innebär i så fall att det inte varit frågan om en brandgrav eftersom brända ben då borde ha påträffats. I stället bör det ha varit frågan om obrända ben - antingen utspridda som i det östgötska exemplet eller i form av en skelettbegravning.

Ser man till den kvadratiske stensättningens uppbyggnad fanns förutom den markerade kantkedjan och de markerade hörnstenarna, en cirka 0,7 meter stor flat stenhäll placerad ungefär i anläggningens centrum (FIGUR 36). Kring denna mitthäll fanns en oval stenfri yta, cirka 0,8–1,4 m stor, där marken var något nedsjunken. Inga spår efter en nedgrävning eller efter mörkfärgningar kunde iakttagas i samband med att stenhällen avlägsnades. Trots avsaknad av ben har detta stenfria område tolkats som platsen för en trolig skelettbegravning - kanske för ett barn med tanke på områdets begränsade storlek. Eftersom nedgrävning saknades kan kroppen ha lagts direkt på marken, möjligen med stenhällen över kroppen för

att sedan omslutas av jord och sten. Eftersom jordarten domineras av humös sandig morän med hög vattengenomsläpplighet och lågt pH = surt, har benen inte bevarats.

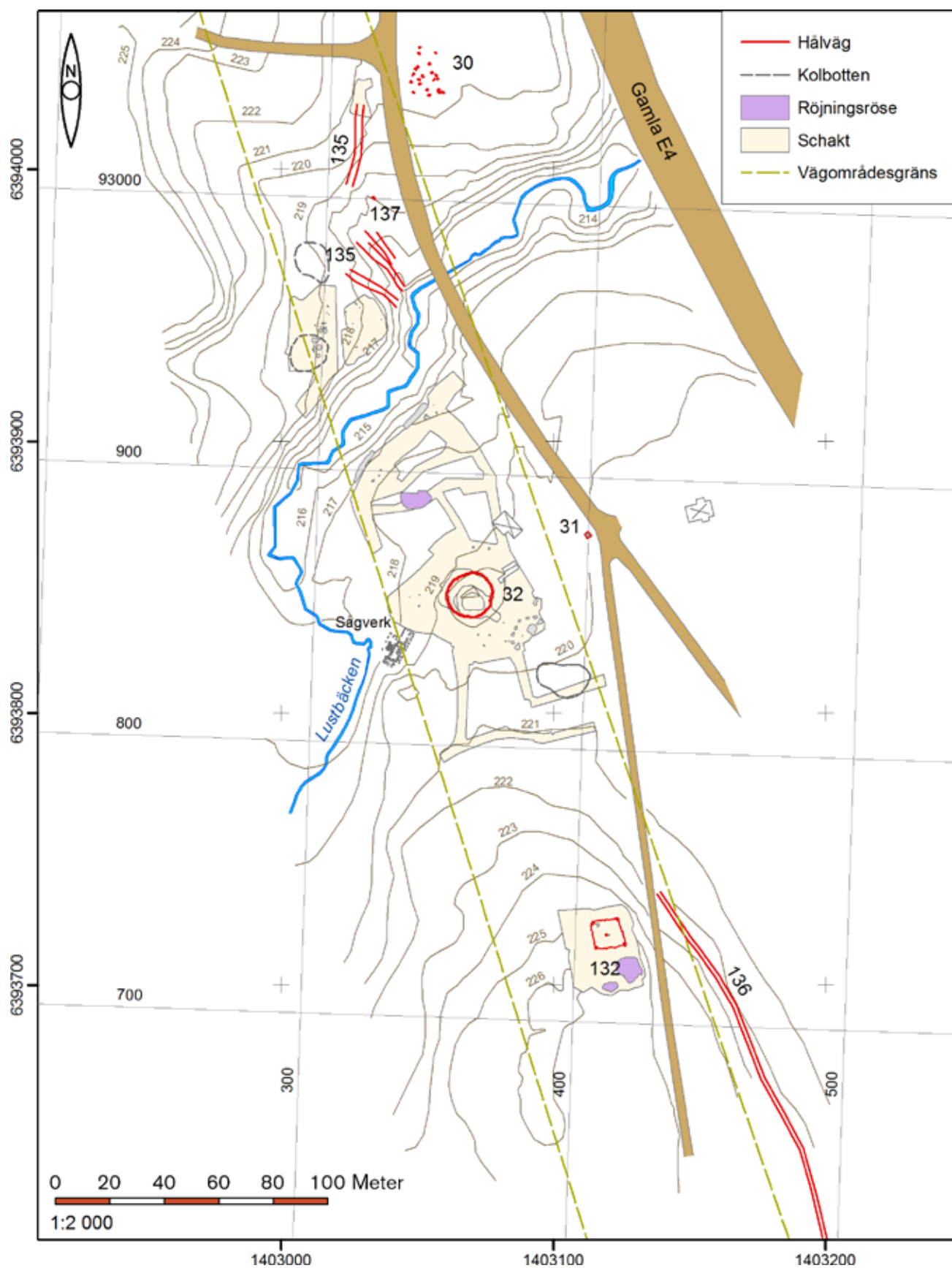
I samband med den förmodade gravläggningen har krossade krukskärvor spridits ut, kanske som ett inslag i en begravningsritual - invigning av graven?, kanske som ett uttryck för att de materiella tingarna också måste "dödas" för att kunna följa den döde till en hinsides tillvaro?

I de övriga kvadratiske stensättningar som fram till 1993 undersökts i länet - fornlämning 27 och 62:1 i Öggestorp socken (två stycken), fornlämning 14 och 48 i Byarum socken samt en kvadratisk stensättning utan fornlämningsnummer i Barnarp socken, saknades både fynd och spår efter en begravning. I samtliga fall, utom när det gällde paranläggningen i Öggestorp (fornl 62:1), har de kvadratiske stensättningarna till sin uppbyggnad helt liknat de som innehållit spår efter begravningar, eller de som varit fyndförande.

I dessa fall kan det ha varit frågan om kenotafer, det vill säga ett symboliskt gravmonument över någon som dött långt hemifrån, men där personens bygdetillhörighet/släkttillhörighet/status varit viktig att markera för de efterlevande.

Viktoria Björkhager har i en C-uppsats diskuterat fyndtomma gravar utifrån gravfältundersökningar i Uppland och Södermanland. Hon menar att de fyndtomma gravarna kan ha varit kenotafer, dock inte nödvändigtvis anlagda som minnesmonument utan kanske snarare som ett uttryck för en äldre religionsuppfattning (Björkhager 1992 s 65). En annan tolkning som också brukar nämnas i samband med fyndtomma gravar är att de skulle utgöra barnbegravningar (Ambrosiani 1973 s 125).

Dessa gravliknande anläggningar kan också ha fungerat som en slags revirmarkeringar visande på territoriell indelning, eller fungerat som ägande- eller brukanderättsliga markeringar av jaktmarker, betesmarker och åkerjord.

FIGUR 37. Forn- och kulturhistoriska lämningar i undersökningsområdet och dess närhet. Koordinater i kanten avser RT90, koordinater i rutnätet avser system B.

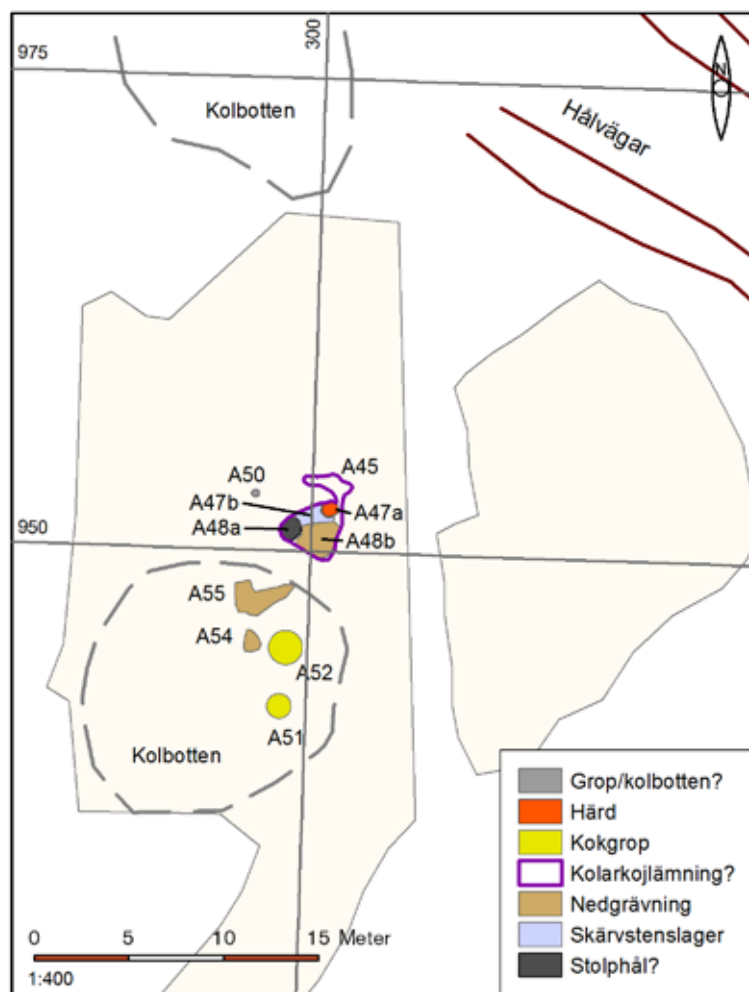
Boplotsindikationer och övriga kulturhistoriska lämningar

Allmänt

Inom ramen för undersökningen dokumenterades åtta eller något fler förhistoriska boplatsslämningar, ett hålvägssystem (fornl 135 och 136), en milsten (fornl 31), en väghållningssten (fornl 137), en handfull kolbottnar, en sågverkslämning, röjningsrösen och stensträngar (FIGUR 37).

Anläggningar av boplatstyp

Vid undersökningen framkom minst åtta anläggningar som bedömdes vara av boplatstyp. Dessa var samtliga belägna norr om Lustbäcken inom ett 100 m² stort område och utgjordes av två kokgropar (A51 och A52), en större oregelbunden, närmast hästskoformad, mörkfärgning (A45) i vilken ingick, ett stolphål (A48a), ett skärvstenslager (A47b) och en härd (A47a), samt därtill två nedgrävningar (A54 och A55). Fyra av dessa täcktes av en kolbotten och de övriga låg omedelbart utanför. Anläggningarna låg direkt i

FIGUR 38: Boplotsanläggningar och kolningslämningar norr om Lustbäcken. Koordinater i system B.

steril sand och några fynd gjordes inte i anslutning till dessa. Det var emellertid problematiskt med tolkningen eftersom flera kolbottnar fanns i området vars anläggande hade påverkat ytan väsentligt.

Den hästskoformade mörkfärgningen (A45), stolphålet (A48a), härden (A47a) och skärvstenpackningen (A47b) bildade en enhet, där den 1,5 x 1,0 meter stora och 0,1–0,2 meter tjocka skärvstenpackningen låg mellan stolphålet i sydväst och härden i nordöst. Skärvstenslagret innehöll cirka 250 kg skörbränd sten. I östra delen av skärvstenslagret vidtog en 0,7 x 0,8 meter stor och 0,17 meter djup grop/nedgrävning (A48b). Stolphålet (A48a) var 0,5 meter i diameter och 0,4 meter djup, med en stenskonig som delvis utgjordes av skärvade stenar. Härden (A47a) var 0,8 x 0,7 meter stor och 0,2 meter djup. Det är inte helt omöjligt att anläggningarna A45–A48 utgjorde spåren efter en kolarkoja. För diskussion kring tolkning och datering, se vidare kapitlet om kolbottnar.

FIGUR 39. Kokgrop A51 i profil. På platån norr om Lustbäcken påträffades två kokgropar varav en har daterats till äldre bronsålder, kanske samtida med uppförandet av Lusse rör. Foto: Mikael Nordström.

Kokgroparna (A51,52), som hade ett inbördes avstånd av 1,5 meter, låg fem meter söder om stolphålet (A48a). De var cirka 1,3 respektive 1,7 meter i diameter och 0,8 respektive 0,6 meter djupa, och hade i botten en 0,10–0,35 meter tjock lins av skörbränd sten och kol. De innehöll tillsammans närmare 300 kg skärvsten.

Ett kolprov från kokgropen (A52) har ^{14}C -analyserats till äldre bronsålder, 1520–1270 f.Kr med 2 sigmas noggrannhet (BILAGA 2). En koppling till rösets anläggande är fullt möjlig, men kan inte närmare föras i bevis.

Fynd

Söder om Lustbäcken påträffades tre flintavslag, vilka samtliga var bearbetade. Ett av dessa, som framkom cirka 2 meter väster om röset, utgjordes av ett avslag (F1) som var slipat på ena sidan, och kommer sannolikt från en slipad flintyxa, möjligen en tunnackig yxa. Ytterligare ett slipat flintavslag (F12) påträffades under brättet i rösets västra del och möjligen kommer även det från en slipad flintyxa. Vid schaktningen norr om röset framkom i matjordslagret ett retuscherat flintavslag (F10), sannolikt fragment av en tångespets. Fynden indikerar tillfälliga aktiviteter under tidig- och mellanneolitikum.

Hålvägar och vägstenar

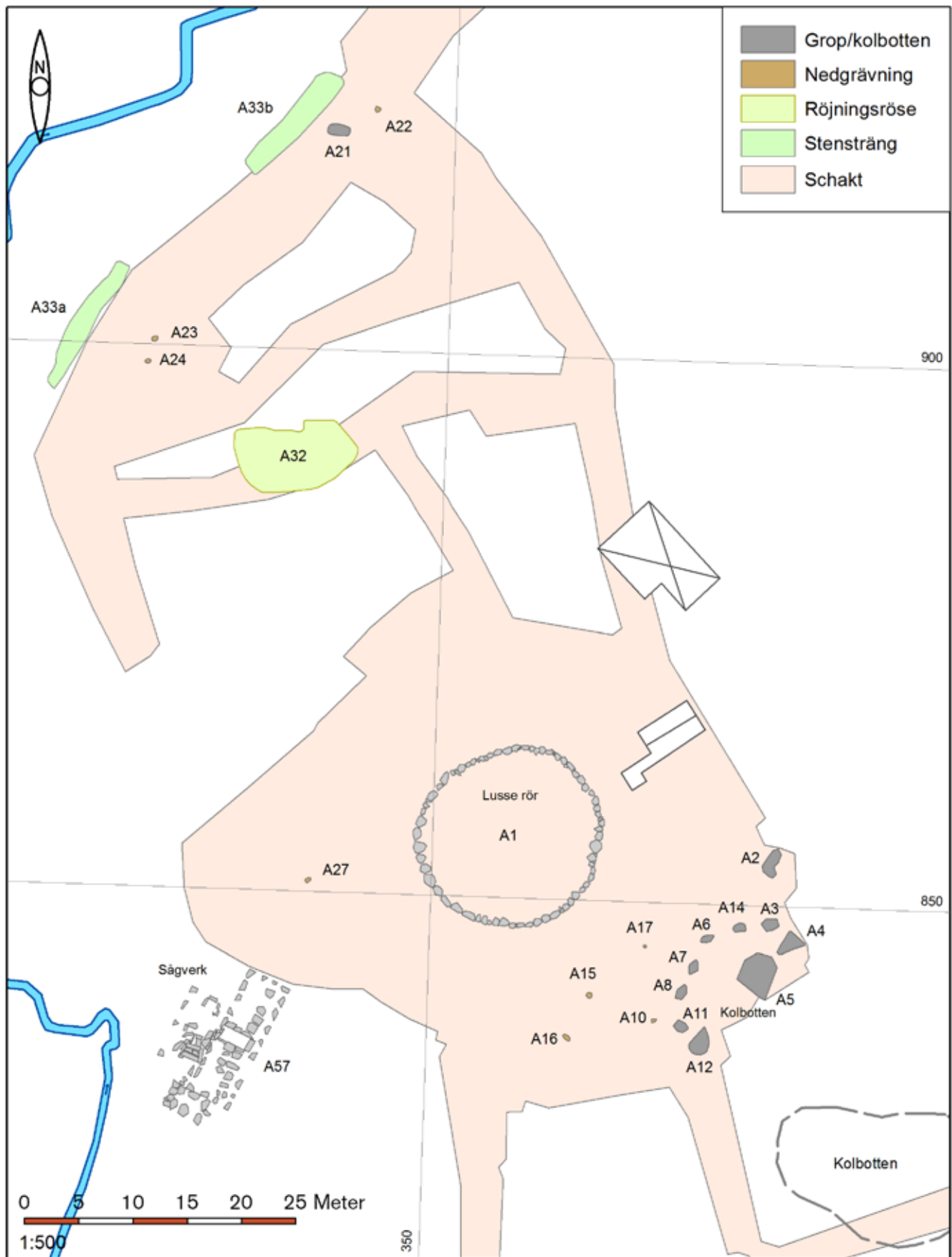
Inom undersökningsområdet karterades fem hålvägar, varav fyra (fornl 135) låg norr om Lustbäcken och löpte samman ned mot densamma - tre från nordväst och en från norr. De varierade i längd från 16 till 30 meter och var 1,5–3 meter breda, samtliga relativt grunda, som mest 0,4 meter djupa. Öster om den kvadratiska stensättningen löpte den femte (fornl 136), tillika den längsta, cirka 150 meter lång i nordväst–sydöstlig riktning (FIGUR 37). Till största delen gick den dock utanför exploateringsområdet. I södra delen av hålvägen löpte en stensträng parallellt, cirka 26 meter lång, 1–3 meter bred och 0,3–0,7 meter hög.

Den plats där hålvägarna löpte samman vid Lustbäcken var sannolikt det lämpligaste vadstället mellan Lovsjön i öster och Hyltenamossen i väster och förklarar också valet av plats för anläggandet av Lusse rör - väl synligt för de förbipasserande.

Intill gamla landsvägens västra sida, cirka 40 meter öster om Lusse rör, stod en milsten (fornl 31) (FIGUR 40). Den var utförd i kalksten och uppställd i ett stenfundament. Texten lyder ”1/2 MIL”. Intill den äldre vägbanken norr om bron över Lustbäcken - vägen flyttades där 10 meter åt öster vid ombyggnaden 1937 - påträffades en tidigare okänd väghållningssten (fornl 137). Den var placerad på västra sidan av vägen med textsidan vänd åt öster, mot vägen. Texten lyder ”N:236 STIGAMO 2086:MTR”. Bägge dessa flyttades efter inmätning till den östra sidan av gamla landsvägen vid infarten till Åsens hus.

FIGUR 40. Milstenen, fornlämning 31, som den stod innan flytten. Bland granarna i fonden låg Lusse rör. Foto: Linnéa Kallerskog.

FIGUR 41. Framkomna anläggningar söder om Lustbäcken. Koordinater i Jönköping kommuns lokala system B.

Kolbottnar

Den rikliga förekomsten av kolbottnar förklaras till stor del av att Barnarps socken ingick i Tabergs bergslag. Två hyttor var dessutom belägna inom socknen - Mobro och Kråkebo, vilka togs i drift i början på 1600-talet (Lönnerberg 1940 s 66).

Inom undersökningsområdet påträffades fem kolbottnar. Resterna av en kolbotten framkom cirka 7 meter sydost om Lusse rör (FIGUR 41). Den hade i ett äldre skede blivit överplöjd och framträdde efter avbaning (endast halva kolbotten avschaktades), som kolfyllda gropar (A2–A14), 0,5–2,5 meter stora och 0,5 meter djupa. Åtta av dessa låg i en halvcirkel, cirka 12 meter i diameter, och utgjorde så kallade fotrymningar i syfte att tillföra förbränningsluft runt kolmilan. Ytterligare fem kolfyllda anläggningar framkom intill dessa och kan troligen också knytas till kolningsverksamheten.

Två kolbottnar karterades även norr om Lustbäcken, varav en överlagrade fem boplatslämningar (A51–A55) (FIGUR 38). Mellan de två kolbottnarna framkom efter avbaning en närmast hästskoformad mörkfärgning (A45), som efter rensning visade sig innesluta en härd (A47), ett skärvestenslager och ett eventuellt stolphål (A48). Möjligen finns en koppling till kokgroparna (A51 och A52), vilka enligt ¹⁴C-dateringarna kunde hänföras till bronsåldern, men det kanske är troligare att det ”bara” rör sig om resterna efter en kolar-koja. Vid en utredning inom Torsviks industriområde karterades och delvis även undersöktes åtskilliga kojgrunder i form av, mer eller mindre tydliga, vallformade högar. I kanten av högen fanns i regel rester efter eldstaden i form av kol, sot och skörbränd sten, i ett fall även brända ben (Nordström 1995). Mängden skärvesten i A47 och det eventuella stolphålet utgör dock en avvikelse, som gör att en definitiv tolkning inte är möjlig.

Vidare framkom en enstaka anläggning (A21) av samma karaktär som sandtäktsgroparna eller fotrymningarna, vilken dock inte säkert kan knytas till en kolbotten, även om en koppling förefaller trolig.

Odlingsverksamhet

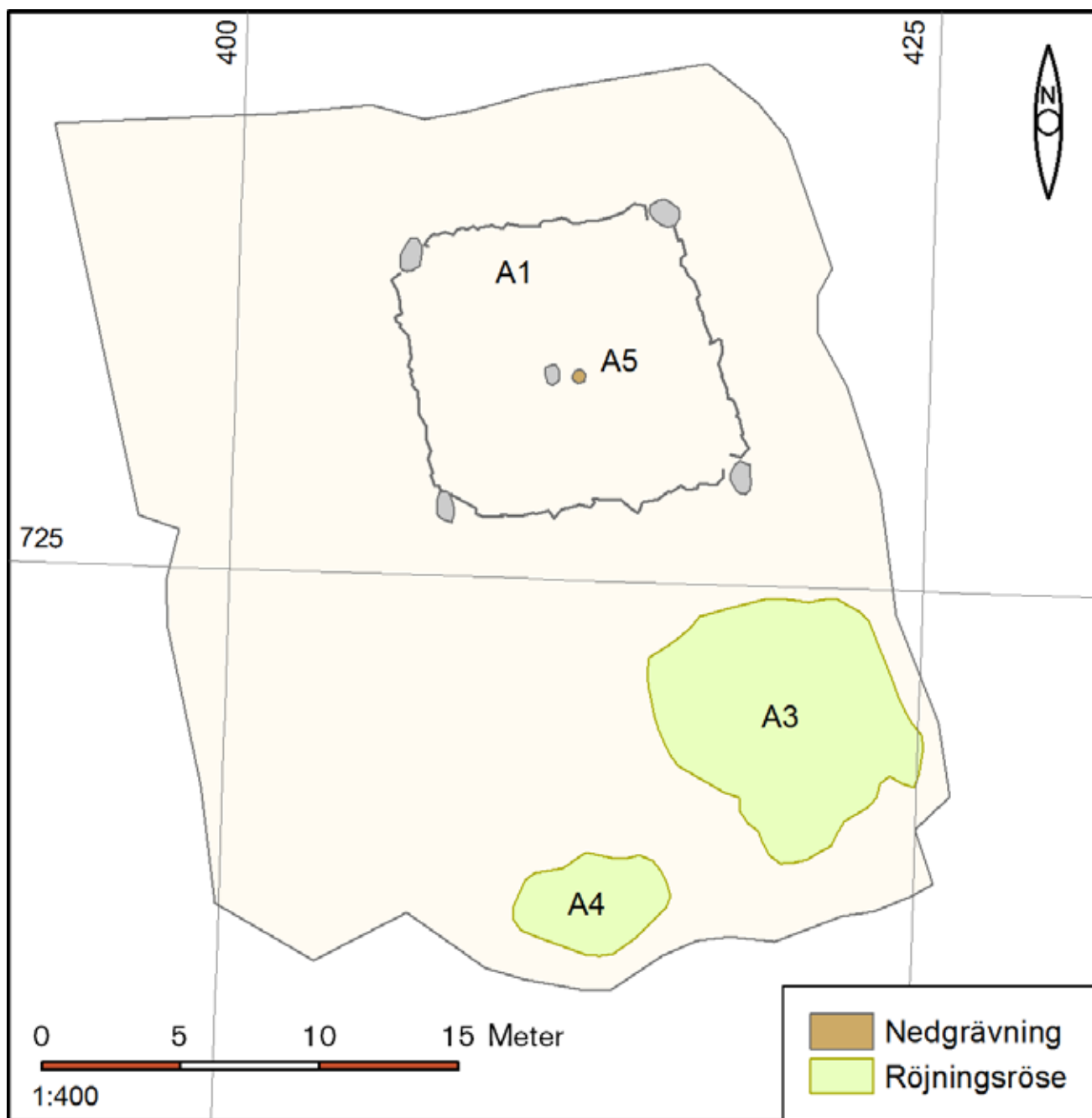
Från trettondagen 1695 finns ett protokoll från sockenstämman i Barnarp som berättar om hur en viss Daniel Jonson (74 år gammal) i Hyltena undanhållit råg från en odlingsfälla vid Lustbäcken, och inte betalat sitt tionde. Kyrkoherde Petrus Beth och församlingen bad för honom, varvid han lovade bättring (Lindgren 1946 s 44; Sjöstrand 1976 s 83). Två år tidigare finns samme Daniel Jonson omnämnd i *”Tyonde Järns och Hammarskatz Längd för Taabergz Bergslag pro anno 1693”*, där han står upptagen som en av tre bergsmän i Hyltena hyttelag med blåsningsskyldighet vid Kråkebo masugn (Mollstadius 1949 s 12).

På storskifteskartorna från 1783 över N Stigamo och 1801 över Hyltena finns ett flertal åkrar och ängar utmärkta i Lusse rörs omgivning, bland annat en åkerlycka omedelbart norr om röset.

Denna odlingsverksamhet kunde också beläggas av den arkeologiska undersökningen, då stora delar av de avschaktade massorna öster och norr om röset visade sig bestå av matjord innehållande bland annat yngre rödgods, kritpipsskaft, brända och obrända ben. Vidare låg där även ett röjningsröse (A32) och en stensträng (A33a/b), där stensträngen möjligen kan vara förhistorisk eller medeltida, då den var flerradig och enskiftad samt hade en nedsjunken och "ålderdomlig" prägel (Vestbö 1992 s 6, FIGUR 41).

FIGUR 42. Den kvadratiske stensättningen och anläggningarna som framkom i dess närområde. Koordinater i Jönköping kommuns lokala system B

I området söder om den kvadratiske stensättningen låg även spridda röjningsrösen av så kallad hackerörstyp (Vestbö 1992 s 5).

Sågverkslämningen

Nere vid Lustbäcken, ett tiotal meter väster om röset låg stenfundamentet till ett sågverk, 12,5 × 4,2 meter stort och 0,8 meter högt, i nordöstlig-sydvästlig riktning, benämnt A57 (FIGUR 43).

Sågverket var sannolikt anlagt under 1800-talets andra hälft. Enligt Lennart Gustavsson (muntlig uppgift) i Tabergs hembygdsförening, var sågverket i funktion vid sekelskiftet. Sågen var motordriven - av en råolje- eller fotogenmotor, eller möjligen en ångmaskin - och anlagd invid Lustbäcken för att få tillgång till kylvatten. Mellan röset och gamla landsvägen låg "förr" även en stor sågspånshög. Sågverkslämningen omnämns i Bror Kugelbergs beskrivning av Lusse rör från 1927, där det står att röset är beläget *"... på en liten öppen sandslätt der förr en såg stått"*.

Sammanfattning

Under perioden 19 april–22 juli 1993 utfördes en arkeologisk undersökning vid Hyltena, cirka 15 kilometer söder om Jönköping. Undersökningen föranleddes av ombyggnaden av E4:an, sträckan Hyltena - Krängsberg, Jönköpings kommun. Fornlämningen utgjordes primärt av ett röse kallat Lusse rör, men i samband med utredningen framkom även en kvadratisk stensättning och ett hålvägssystem. Även ett tiotal anläggningar av boplatskaraktär påträffades. Vidare karterades röjningsrösen, kolbottnar och en sågverkslämning inom undersökningsområdet.

FIGUR 43. Sågverkslämningen från förra sekelskiftet som låg intill Lustbäcken strax väster om Lusse rör. Det var meningen att den skulle ligga kvar men efter avslutade undersökningar ändrade man sig då det behövde anläggas en sidoväg till E4:an varefter den togs bort.

Lusse rör omnämns redan i rannsakingarna 1667, där en sägen om dess tillkomst återges - två drottningar skall ha mötts där, varvid samtliga i respektive följe skulle ha anmodats att kasta en sten väster om vägen. Namnet Lusse rör trodde man kom från kvinnonamnet Lucia och det berättas vidare om röset att *"ofvan på kullan är thet icke spissigt, uthan hafwer itt diupt och rundt hol inne uthi stenhögen, stort som en lijten källare"*.

Lusse rör, cirka 26–28 meter i diameter, var beläget på ett mindre krön invid Lustbäcken. Det var anlagt på och runt en mindre moränkulle, där marknivåskillnaden under röset var 2,5 meter, vilket gav det en skenbar höjd av cirka 2 meter. Dessutom fanns en 8 × 6 meter stor och 2 meter djup krater i centrum (jämför uppgiften i rannsakingarna ovan, där det anges att det fanns ett stort hål i toppen) som emellertid till 75 % visade sig vara nedgrävd i steril. Fyllningen från kratern var uppslängd runt densamma och bildade en cirka 1 meter hög vall. I norra delen av anläggningen låg en, cirka 20 × 4 meter stor och 1–1,5 meter hög, bananformad vall av påförd sten, som sannolikt utgjorde resterna av ett mittröse. Totalt borttogs cirka 100–150 m² sekundärt omplockad sten, som till stora delar dolde en kantkedja, cirka 17 meter i diameter. Denna omgavs i sin tur av ett brätte, cirka 3–5 meter brett. Under den uppslängda sanden runt kratern fanns endast en ställvis bevarad stenpackning, som mest 0,2 meter hög. I denna och direkt mot steril fanns ett humöst kol- och sotlager, kanske ett avbränt torvlager, 0,01–0,05 meter tjockt. Även under den utkastade stenvallen framkom en äldre markhorisont i form av ett förmultnat torvlager, varunder den ursprungliga stenpackningen, 0,15–0,5 meter tjock, var bättre bevarad. Inga begravingar påträffades och inte heller några fynd gjordes som med säkerhet kan knytas till uppförandet av röset. Under rösets brätte och utanför påträffades två slipade flintavslag och tången till en flintpilspets, vilka indikerar aktiviteter under yngre stenålder.

Den kvadratiska stensättningen var cirka 11 × 10 meter och 0,5 meter hög och begränsad av en kantkedja med tydliga hörnstenar. Mittan var markerad av en flat häll, men någon begraving påträffades inte. I och under stenpackningen i anläggningens norra del påträffades en större mängd keramikskärvor, sannolikt från ett enda kärl.

Öster och norr om Lusse rör framkom ett tjugotal kolfyllda anläggningar, vilka visade sig vara täktgropar runt delvis överodlade kolbottnar. Norr om Lusse rör låg också ett röjningsröse och en stensträng, vilka troligen kan knytas till odlingsaktiviteter från 1700–1800-tal, bland annat belagda på en storskifteskarta från 1801.

Sågverkslämningen, som sannolikt kan dateras till 1800-talets andra hälft, var cirka 12 × 4 meter och bestod av en stengrund i form av huggna stenblock med järndetaljer. Den låg omedelbart intill bäcken, cirka 15 meter sydväst om röset.

FIGUR 44-45. Vy över undersökningsområdet som det såg ut vid undersökningstillfället och idag (2007). I förgrunden är gravfältet fornlämning 30. I mitten av den övre bilden kan man ana Lusse rörs kantkedja. Foto från norr; Mikael Nordström.

De fem hålvägarna varierade i längd från 15 till 140 meter. Tre av dessa sammanstrålade från norr ned mot Lustbäcksravinen, som utgjorde ett gammalt vadställe, troligen redan vid uppförandet av röset, vilket också skulle förklara valet av plats - en plats som var väl synlig för de förbipasserande.

Bland fynden kan nämnas två slipade flintavslag, tånge till en pilspets av flinta, en malsten, två järnknivar, kritpipsskaft, yngre rödgods, brända och obrända ben, sentida järnslag samt ett bilsäte och instrumentbräda från en Volvo PV årsmodell 1953.

Pollenanalysen visar att både Lusserör och den kvadratiske stensättningen anlagts i ett område som präglats av halvöppen betesmark, där träd- och buskvegetationen utgjorts av björk och fältvegetationen huvudsakligen av gräs och örter. Enstaka sädespollen visar att odling förekom i området strax före uppförandet av Lusse rör medan belägg för odling saknas från den kvadratiske stensättningen.

Den enda datering pollenanalysen ger är att gravarna byggts före granskogens etablering i området, vilken bör ha skett någon gång mellan 400 och 800 e. Kr. Efter gravbyggena har området fortsatt att utnyttjas för betesdrift. Åkermark har funnits i närheten. Runt 1500 e. Kr. förekom betesdrift och rågodling i området. En C14-analys utförd på träkol taget under en av kantkedjestenarna, som egentligen var tänkt att kunna ge en fingervisning om Lusse rörs ålder, gav en datering till intervallet 1240–1400 e. Kr. Resultatet får sannolikt tillskrivas den raseringsaktivitet som ägt rum på platsen under historisk tid.

Sammanfattningsvis kan mänsklig aktivitet beläggas i området från början av yngre stenålder och framåt. Exakt när gravarna anlagts vet vi inte men de kan ges förmodade dateringar utifrån analogier med tidigare undersökningar av liknande objekt. Lusse rör kan således ges en möjlig datering till äldre bronsålder (styrks även av dateringen av en av de påträffade kokgroparna) och den kvadratiske stensättningen kan sannolikt tillskrivas äldre eller mellersta järnålder.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	220-2909-93
Länsstyrelsens beslutsdatum:	1993-03-22
Jönköpings läns museums dnr:	112/93
Beställare:	Vägverket Region Sydöst
Fält- och rapportansvariga:	Kristina Jansson och Mikael Nordström
Fältpersonal:	Carina Artzberg (praktikant), Agneta Gustafsson, Susanne Haltiner, Kristina Jansson, Lars-Åke Karlsson (mättekniker), Per Lagerås, Mikael Malmström, och Mikael Nordström.
Arkeologbiträden	Karl-Gustav Arvidsson, Per Agerman och Tomas Öhnell samt medlemmar ur Tabergs Bergslags hembygdsförening.
Fältarbetstid:	1993-04-19–1993-07-22
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Barnarp socken
Fastighetsbeteckning:	Stigamo 1:5
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad 6E8a
Koordinater:	x92600, y37330
Koordinatsystem, lokalt:	RT R06 5 gon V 63:0
Koordinater:	x6393600, y1403000
Koordinatsystem, rikets nät:	RT 90 2,5 gon V
Undersökningsyta:	6 000 m ²
Fornlämningsnummer:	RAÅ 32 och 132
Fornlämningstyp:	Gravar, boplatslämningar
Tidsperiod:	Bronsålder, järnålder
Fynd nr:	RAÅ 132: 1–16, RAÅ 32: 1–3
Tidigare undersökningar:	Dnr 623/91 och 11/92

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Ambrosiani, B. 1973. Gravbegreppet i grävningsstatistiken. *TOR vol. XV 1972-73*. Uppsala.
- Arbman, H. 1963. Jönköpingstrakten under förhistorisk tid. *Jönköpings stads historia. I*. Jönköping.
- Baudou, E. 1960. *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im nordischen Kreis*. Sthlm.
- Berglund, B. E. & Ralska-Jasiewiczowa, M. 1986. Pollen analysis and pollen diagrams. -I: Berglund, B. E. (red.), *Handbook of Holocene palaeoecology and palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd, s.455-484.
- Björkhager, V. 1992. *Kenotafer - finns de? En undersökning av gravmaterial från Uppland och Södermanland*. CD-uppsats vt 1992, institutionen för arkeologi, Uppsala universitet. Uppsala.
- Burström, M. 1993. *Mångtydiga fornlämningar: en studie av innebörder som tillskrivits fasta fornlämningar i Österrekarne härad, Södermanland*. Stockholm: Univ., Institutionen för arkeologi
- Börjesson, K. 1984. Förhistoria i Jönköpings kommun. I: *Före Jönköping. Småländska kulturbilder 1983. MFJLH LV*. Jönköping.
- Digerfeldt, G. 1977. *The Flandrian development of Lake Flarken. Regional vegetation history and palaeolimnology*. LUNDQUA REPORT 13, 101s.
- Eile, A. 1929. Ortnamnen inom Tabergs bergslag. I: *Tabergs bergslag I*. Jönköping.
- Fægri, K., Kaland, P. E. & Krzywinski, K. 1989. Textbook of pollen analysis. 4:e upplagan. John Wiley & Sons Ltd, 328s.
- Fernholm, R. 1987. *Vendeltida gravar i Vreta Klosters sn*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport UV 1987:13. Stockholm.
- Fridell, S. 1992. *Ortnamn på -ryd i Småland*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 60. Studier till en svensk ortnamnsatlas 15. Diss. Uppsala.
- Hagberg, L. 1937. *När döden gästar. Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*. Stockholm.
- Hansen, F. 1937. *Skånska bronsåldershögar*. Lund.
- Hyenstrand, Å (red.) 1984. *Bronsåldersforskning: kring aktuella projekt*. Institutionen för arkeologi, Stockholms univ.
- Jansson, K. 1995. *Arkeologisk undersökning inför ny sträckning för rv 31, delen Öggestorp - Nässjö, Jönköpings kommun*. JLM rapport 1994:20.
- Klintberg, B. af. (red.) 1986. *Svenska folksägnar*. (Ny utg.) Stockholm.
- Larsson, T.B. 1993. Storhögar i södra Sverige. Kring några utbredningskartor. I: *Bronsålderns gravhögar. Rapport från ett symposium i Lund 15.XI-16.XI 1991*. Lund.
- Liljegren, J.G. & Brunius, C.G. 1819. *Nordiska fornlemningar. Häfte 1 och 2*. Stockholm.
- Lindgren, S. 1946. Bilder ur livet i Barnarps socken på 16- 1700-talen. I: *Tabergs bergslag V, s. 39-73*. Utgiven av Tabergs bergslags hembygdsförening. Jönköping.

- Lindroth, S. 1975. *Svensk lärdomshistoria, 2. Stormaktstiden*. Stockholm.
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland*. Hallands museum 2. Halmstad.
- Lundström, P. 1965. *Gravfälten vid Fiskeby i Norrköping II. Fornlämningar och fynd*. KVHAA. Stockholm.
- Lönnberg, E. 1940. Om Tabergs bergsbruk och bergslag. I: *Gudmundsgillet årsbok 1940*, s.39-73. Jönköping.
- Löthman, L & Varenius B. 1987. Förhistorien. I: *Jönköpings läns historia. Småländska kulturbilder 1986-87*. MFLHF LVIII. Jönköping.
- 1988. Förhistoriska lämningar. I: *Bebyggelse och kulturlandskap. Småländska kulturbilder 1988*. MJLHF LIX. Jönköping.
- Magnus O. (1555) 1976. *Historia om de nordiska folken. 2:a upplagan i svensk översättning vol 1*.
- Mollstadius, A. 1949. Tabergs bergslag 1693. I: *Tabergs hembygdsförening VI, 1949*, s.5-23. Jönköping.
- Nordenskjöld, C.F. 1914-1924. Jönköpings läns minnesmärken. Upp-tecknade 1882-1887. Handskrift i ATA. I: *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening III, VI, VII*. Jönköping.
- Nordström, M. 1994. Lusse rör och utgrävningarna vid Hyltena. *Tabergs Bergslag XVII*. Utgiven av Tabergs Bergslags hembygdsförening.
- 1995. *Arkeologisk utredning. Planerad ny industrimark inom Torsviks industriområde, Barnarps socken, Jönköpings kommun*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 1995:10. Jönköping.
- Nylén, E. och Schönback, B. 1994. *Tuna i Badelunda. Guld Kvinnor Båtar vol 1*. Västerås kulturnämnds skriftserie 27. Västerås.
- Oldeberg, A. 1974. *Die Ältere Metallzeit in Schweden I*. KVHAA. Stockholm.
- Rannsakingar efter antikviteter. 1992. Band III, häfte 1*. Utgiven av N-G Stahre. Småland, Tveta härad, Barnarps och Månsarps socknar 1667, s.54f. KVHAA. Stockholm. Efter originalhandskrift -Fl9:4- i Kungliga biblioteket i Stockholm.
- Selinge, K. G. 1995. Vad rannsakade man? Några jämförande exempel. *Rannsakingar efter antikviteter -ett symposium om 1600 - talets Sverige*. (red. Baudou, E. & Moen, J.) Konferenser 30. KVHAA. Stockholm.
- Sjöstrand, O. Den Granathielmska ägotvisten 1693-97. I: *Tabergs bergslag XI*. Jönköping.
- Vestbö, A. 1992. *Arkeologisk utredning av nya E4:an, sträckan Krängsberg - Hyltena, Barnarp och Byarums socknar, etapp 2*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1992:11.
- Weiler, E. *Innovationsmiljöer i bronsålderns samhälle och idévärld. Kring ny teknologi och begravningsritual i Västergötland*. Diss. Arkeologiska institutionen, Umeå universitet. Umeå.
- Wieselgren, P. 1846. *Ny Smålands Beskrivning inskränkt till Wexiö stift. Tredje delen: Topographi: Wexiö Stifts andel av Jönköpings län*. Lund.

Otryckta källor

- Areslätt, T. Undersökning 1973-74 av fyra bronsåldersrösen, fornlämning 12, i Torskinge socken, Värnamo kommun. Otryckt rapport. Jönköpings läns museum.
- Bekmose, J. 1975. Rapport över arkeologisk undersökning, fornlämning nr 25, Sjöstorp 2:4, Forserum socken, Jönköpings län, Småland. Opublicerad rapport i Jönköpings läns museums arkiv, dnr 902/70.
- Claesson, C. 1935. Orubricerad utgrävningsrapport angående fornlämningar berörda av vägbygge i Öggestorp, Öggestorps socken. Opublicerat material i Jönköpings läns museums arkiv. (A.T.A inv. nr. 2030).
- F-Topo. Topografisk databas över ortnamnen i Jönköpings län. Medeltida belägg och äldsta kamerala belägg. Upprättad och under uppbyggnad av Jan Agertz, arkivet för ortnamnsforskning i Uppsala.
- Kugelberg, B. 1927. Beskrivning av fornlämning 9 (Lusse rör) i Barnarps socken den 6 juni 1927. Opublicerat inventeringsmaterial i Jönköpings läns museums arkiv.
- 1936. Orubricerad beskrivning angående bortgrävd fornlämning i Smålands Taberg, Ulfåsa, Barnarps socken. Opublicerat inventeringsmaterial i Jönköpings läns museums arkiv.
- Lindgren, S. 1928. Brev till häradsfornvårdare Kapten Kugelberg den 16 och 28 oktober 1928. Jönköpings läns museums arkiv.
- Lundberg, E. 1945. Rapport över undersökning vid Hokadal, Svenarum sn, Småland. Opublicerat rapportmaterial i Jönköpings läns museums arkiv.
- Lönnberg, E. 1938. Orubricerat rapportmaterial angående bortgrävd kvadratisk stensättning, Sticket, Nässjö sn. Opublicerat material i Jönköpings läns museums arkiv, dnr 777/38.
- Meurling, I. 1953. Redogörelse för undersökning av järnåldersgrav i Öggestorp. Opublicerat rapportmaterial i Jönköpings läns museums arkiv. (ATA inv. nr. 005562).
- Ramm, Axel. Antikvariska resor sommaren 1883. Handskrift i ATA.
- Stenström, S. 1954. Orubricerat rapportmaterial angående bortgrävd kvadratisk stensättning, fornlämning 48, Barnarp sn. Opublicerat material i Jönköpings läns museums arkiv, dnr 741/54.
- 1957. Orubricerat rapportmaterial angående bortgrävd kvadratisk stensättning, Runnahult, Vallsjö socken. Opublicerat material i Jönköpings läns museums arkiv, dnr 475/57.
- Wihlborg, A. 1974. Sagaholm en bronsåldershög med hållristningar. Opublicerad trebetygsuppsats i arkeologi framlagd vid Lunds universitet. Lund.

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv.

ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Muntlig källa

Gustavsson Lennart. Tabergs Bergslags hembygdsförening.

Anläggningsbeskrivningar

Fornlämning 32 i Barnarps socken

A1 - LUSSE RÖR

RÖSE, rest av, 28 x 26 meter i diameter och 0,2–0,6 meter hög, begränsad av en KANTKEDJA, cirka 16,5–18 meter i diameter i sin tur omgivet av ett BRÄTTE, cirka 4–5 meter brett. I mitten, något förskjuten åt söder, fanns en PLUNDRINGSGROP, cirka 8 x 6 meter stor och 2 meter djup.

Belägenhet: x92842-92869 y37343-37371 +221,06/+218,94

Anläggningen var belägen i sydvästra utkanten av en sommarstugetomt på ett mindre krön ned mot en bäck - Lustbäcken. Den var före undersökningen beväxt med stora tallar, granar samt en björk. Den framstod innan avtorvning som ett övertorvat och övermossat röse cirka 25 meter i diameter och 2 meter högt. I centrum fanns en krater cirka 8 x 6 meter stor och 2 meter djup. I den norra och nordvästra delen, bestod röset av övermossade stenar utan jordinblandning, vilka preliminärt tolkades som de från plundringsgropen uppkastade stenarna. I den södra och sydöstra delen var röset till största delen övertorvat. Runt röset anades ett helt övertorvat brätte, i vars östra del ett uthus var placerat.

I norra delen låg en stor mängd sekundärt uppslängd eller omplockad sten, cirka 100-150 m³. Anläggningen var belamrad med skräp, bland annat ett bilsäte från en PV årsmodell 1953, glas, porslin, tegel, takpapp och fragment av ett hästkranium. Efter avtorvning framkom ställvis i sydväst och nordöst kantkedjestenar. I övrigt var kantkedjan i väster norr och öster övertäckt med ett uppkastat jordfritt stenmaterial, cirka 0,1–0,8 meter stora, och moränsand med inslag av sten 0,05–0,8 meter stora i sydöst. Utanför kantkedjan framkom ett brätte, cirka 3–5 meter brett. Den uppkastade moränsanden låg runt kratern och antogs först kunna vara en del av konstruktionen men det visade sig att denna härrörde från kratern. På botten av kratern låg nedrasade stenar och moränsand. I sydöst fanns en "ramp" av moränsand, cirka 6,3 meter bred och 6 meter lång, från brättets ytterkant. I söder gick ett mindre "dike" genom moränsandsvallen mot kratern.

Efter borttagandet av den sekundärt uppslängda, eller snarare omplockade, stenen och moränsanden, vilkens volym uppgick till cirka 150 m³, framkom en kantkedja i form av större stenblock, cirka 0,4–1,6 meter stora, med de större blocken företrädesvis belägna i den västra delen. Vid borttagandet av den omplockade jordfria stenen framkom en äldre markhorisont - det vill säga den ursprungliga stenpackningen bestående av 0,1–1,8 meter stora stenar med inslag av förmultnad ytvegetation. Även under den, från kratern, uppkastade moränsanden framkom en äldre markhorisont bestående av ett svart kolbemängt (avbränt?) torvlager, och under det avbrända torvlagret fanns ställvis resterna av en enskiktad och "sladdrig" stenpackning, bitvis saknades den helt och den avbrända markhorisonten låg direkt mot den sterila moränsanden. Från detta lager togs både kol- och pollenprover, av vilka två analyserats (P5 och P37).

När det sekundärt omflyttade sten- och sandmaterialet avlägsnats bestod anläggningen i norra delen av en, en till tvåskiktad stenpackning, 0,1 till 0,5 meter hög. I södra halvan, under den påförda moränsanden, fanns endast sporadiskt resterna av en trasig stenpackning, cirka 0,1 meter hög. Den omgavs av en kantkedja med en diameter på 16,5–18 meter, som i sin tur omgavs av ett brätte, 3–5 meter brett med en stenstorlek som varierade mellan 0,05–0,5 meter, företrädesvis 0,10–0,25, i en två till tre skiktad stenpackning, cirka 0,1–0,5 meter hög. Något tjockare in mot kantkedjan. Anläggningen var i nordöstra delen av brättet, delvis skadat på grund av det uthus som stått där. Den borttagna stenen hade slängts upp på röset och täckte delvis kantkedjan i östra delen. I stenpackningen innanför kantkedjan i norra delen fanns ett tiotal större stenblock, cirka 0,7–1,4 meter stora. Dessa kan möjligen ha varit avsedda att förhindra utrasning av det ursprungliga mittröset.

Plundringsgropen i mitten visade sig till största delen, 1,7 meter, vara nedgrävd i den sterila moränen, vars djup något förstärktes av att de uppgrävda massorna låg som en vall runt kratern.

Inga fynd påträffades som med säkerhet kan knytas till anläggandet av röset. Under brättet i västra delen framkom ett slipat flintavslag (F12), som sannolikt hör till ett äldre neolitiskt skede, och ytterligare ett slipat flintavslag (F1) hittades cirka 2 meter väster om röset. Löst liggande i kratern påträffades ett fragment av en skålad slipsten (F9), en järnbarr med slagglåsor (F2) samt en eneggad järnkniv med tånge (F13). Ytterligare en kniv (F11) framkom vid rivningen av det övre stenskiktet i brättets västra del.

A2 GROP/KOLBOTTEN, 2,6 x 1,0 meter stor.

Belägenhet: x853 y381 +219,39/- ej grävd.

Så kallad fotrymning, för tillförande av förbränningsluft till kolmilan.

A3 GROP/KOLBOTTEN, 1,6 x 1,2 meter stor.

Belägenhet: x848 y381 +219,28/- ej grävd.

A4 GROP/KOLBOTTEN, 2,4 x 2,0 meter stor.

Belägenhet: x846 y383 +219,23/- ej grävd.

A5 GROP/KOLBOTTEN, 4,0 x 3,8 meter stor.

Belägenhet: x844 y380 +219,17/- ej grävd.

A6 GROP/KOLBOTTEN, 1,2 x 0,6 meter stor.

Belägenhet: x846 y375 +219,38/- ej grävd.

A7 GROP/KOLBOTTEN, 1,4 x 0,8 meter stor och 0,4 meter djup.

Belägenhet: x844 y374 +219,38/+218,95

Fylld med träkol.

A8 GROP/KOLBOTTEN, 1,4 x 1,0 meter stor och 0,5 meter djup.

Belägenhet: x841 y373 +219,42/+218,92

A9 MÖRKFÄRGNING, 0,2 meter i diameter.

Belägenhet: x839 y372 +219,40/

UTGÅR, naturbildning

A10 NEDGRÄVNING, 0,40 x 0,40 meter stor och 0,18 meter djup.

Belägenhet: x838 y370 +219,46/+219,28

A11 GROP/KOLBOTTEN, 1,4 x 1,2 m stor.

Belägenhet: x838 y373 +219,40/

A12 GROP/KOLBOTTEN, 2,6 x 1,8 m stor.

Belägenhet: x837 y375 +219,49/

A13 MÖRKFÄRGNING, 0,2 meter i diameter

Belägenhet: y841 y376 +219,28/

UTGÅR, naturbildning.

A14 GROP/KOLBOTTEN, 1,2 x 0,8 m stor.

Belägenhet: x847 y378 +219,34/

A15 NEDGRÄVNING, 0,90 x 0,55 meter stor och 0,24 djup.

Belägenhet: x841 y364 +219,66/+219,42

A16 NEDGRÄVNING, 0,55 x 0,25 meter stor och 0,18 meter djup.

Belägenhet: x837 y362 +219,61/+219,43

Grävd till hälften.

A17 NEDGRÄVNING, 1,20 x 0,50 meter stor och 0,47 meter djup.

Belägenhet: x845 y369 +219,55/+219,08

A18 MÖRKFÄRGNING, 0,5 meter i diameter

Belägenhet: x841 y360 +219,65/-

UTGÅR, naturbildning.

A19 NEDGRÄVNING, 0,25 x 0,17 meter stor och 0,16 meter djup.

Belägenhet: x925 y341 +216,34/+216,18

UTGÅR, naturbildning.

A20 NEDGRÄVNING, 0,6 meter i diameter och 0,13 meter djup.

Belägenhet: x921 y338 +216,59/+216,46

UTGÅR, naturbildning.

A21 GROP/KOLBOTTEN ?, 1,1 x 2,1 meter stor och 0,27 meter djup.

Belägenhet: x920 y339 +216,70/+216,43

A22 NEDGRÄVNING, 0,4 meter i diameter och 0,15 meter djup.

Belägenhet: x922 y342 +216,56/+216,41

A23 NEDGRÄVNING, 0,6 meter i diameter och 0,23 meter djup.

Belägenhet: x900 y322 +217,35/+217,12

A24 NEDGRÄVNING, 0,5 meter i diameter och 0,14 meter djup.

Belägenhet: x898 y322 +217,54/+217,40

A25 MÖRKFÄRGNING, 0,5 meter i diameter och 0,05 meter djup.

Belägenhet: x896 y320 +217,58/+217,53

UTGÅR, naturbildning.

A26 MÖRKFÄRGNING, 0,4 meter i diameter och 0,03 meter djup.

Belägenhet: x896 y319 +217,43/+217,40

UTGÅR, naturbildning.

A27 NEDGRÄVNING, 0,53 x 0,45 meter stor och 0,10 meter djup.

Belägenhet: x851 y338 +217,92/+217,82

A28 MÖRKFÄRGNING, 0,2 meter i diameter.

Belägenhet: x854 y335 +217,62/

UTGÅR, naturbildning.

A29 MÖRKFÄRGNING, 0,3 x 0,3 meter stor och 0,15 meter djup.

Belägenhet: x855 y338 +217,89/+217,74

UTGÅR, naturbildning.

A30 MÖRKFÄRGNING, 0,6 meter i diameter.

Belägenhet: x873 y357 +218,28/

UTGÅR, naturbildning.

A31 NEDGRÄVNING, 0,70 x 0,65 meter stor och 0,13 meter djup.

Belägenhet: x872 y363 +219,09/+218,96

UTGÅR, naturbildning.

A32 RÖJNINGSRÖSE, 11,5 x 6,9 meter stor och 0,7 meter högt

Belägenhet: x890 y336 +219,50/+218,80

Av sentida karaktär, hör sannolikt ihop med den odlingsverksamhet som finns antydd i det äldre kartmaterialet.

A33 a STENSTRÄNG, 13,4 x 2,2 meter stor och 0,3 meter högt.

Belägenhet: x901 y316 +216,88/

Stensträngen var belägen omedelbart söder om Lustbäcksravinen. Jfr A32.

A33 b STENSTRÄNG, 12,0 x 2,6 meter stora och 0,5 meter högt.

Belägenhet: x920 y335 +216,92/+216,15

Se ovan.

A34 MÖRKFÄRGNING,

UTGÅR

I schaktet norr om Lustbäcken:

A35 MÖRKFÄRGNING, 0,15 x 0,10 meter stor och 0,06 meter djup.

Belägenhet: x955 y321 +217,41/+217,36

UTGÅR, naturbildning.

A36 MÖRKFÄRGNING, 0,2 meter stor.

Belägenhet: x959 y313 +217,91/

UTGÅR, naturbildning.

A37 MÖRKFÄRGNING, 0,90 X 0,30 meter stor och 0,15 meter djup.

Belägenhet: x961 y311 +218,01/+217,86

UTGÅR, naturbildning.

A38 MÖRKFÄRGNING, 0,40 x 0,20 meter stor och 0,15 meter djup.

Belägenhet: x958 y308 +218,34/+218,19

UTGÅR, naturbildning.

A39 MÖRKFÄRGNING, 0,1 meter stor.

Belägenhet: x953 y310 +218,15/

UTGÅR, naturbildning.

A40 MÖRKFÄRGNING, 0,8 x 0,4 meter stor.

Belägenhet: x945 y312 +218,02/

UTGÅR, naturbildning.

A41 MÖRKFÄRGNING, 0,1 meter stor.

Belägenhet: x952 y312 +218,18/

UTGÅR, naturbildning.

A42 MÖRKFÄRGNING, 0,8 x 0,2 meter stor.

Belägenhet: x960 y301 +218,60/-

UTGÅR, naturbildning.

A43 MÖRKFÄRGNING, 0,3 meter i diameter och 0,10 meter djup.

Belägenhet: x957 y301 +218,56/+218,46

UTGÅR, naturbildning.

A44 MÖRKFÄRGNING, 0,18 x 0,11 meter stor och 0,15 meter djup.

Belägenhet: x957 y301 +218,59/+218,44

UTGÅR, naturbildning.

A45 KOLARKOJLÄMNING ??, 4,5 x 3,0 meter stor och som mest 0,20 meter djup.

Belägenhet: x953 y300 +218,65/+218,45

Anläggningen syntes inte innan avbaning. Den framstod sedan som en närmast hästskoformad, något diffus mörfärgning, med öppning åt väster. Efter rensning framkom i centrum, något förskjuten åt öster, en härd (se A47a) och i sydvästra delen ett eventuellt stolphål (se A48a). Mellan dessa anläggningar fanns ett skärvstenslager (se A47b) och söder om detta en flack grop (se A48b). Dessa ”anläggningar” utgjorde tillsammans troligen resterna efter en kolarkoja. Initialt trodde vi det fanns en koppling till de båda kokgroparna (A51 och A52) som framkom under kolbotten strax söder om. Härden, som troligen var en rest av kojans eldstad, har emellertid inte daterats, varför eventuella samband med kokgroparna inte kan uteslutas helt.

A46 MÖRKFÄRGNING,

UTGÅR.

A47a HÄRD, 0,80 x 0,70 meter stor och 0,18 meter djup. [Ingick i A45]

Belägenhet: x952 y300 +218,66/+218,48

Anläggningen framkom vid rensningen av A45. Härden ingick i en komplex grupp anläggningar inom A45. Initialt kunde urskiljas en härd (A47a), ett stolphål (A48a) och en mörkfärgning (A47b). Vid utgrävningen framkom ett 0,2 meter tjockt skärvstenslager (A47b) som täckte området mellan härden och stolphålet.

A47b SKÄRVSTENSLAGER, ca 1,5 x 1,0 meter stort och 0,19 meter tjockt. [Ingick i A45]

Belägenhet: x951 y300 +218,67/+218,48

Anläggningen framkom vid rensningen av A45. Anläggningen, som först syntes som en 0,5 x 0,5 meter stor mörkfärgning, framkom mellan härden (A47a) och det förmodade stolphålet (A48a) och bestod av ett 1,5 x 1,0 meter stort och 0,1 - 0,2 meter tjockt lager med skärvsten, 0,05 - 0,35 meter stora, i sot- och kolfri sand. Lagret innehöll ca 250 kg skärvsten. Ingick i A45.

A48a STOLPHÅL ?, 0,5 meter i diameter och 0,40 meter djup. [Ingick i A45]

Belägenhet: x951 y299 +218,67/+218,25

Anläggningen framkom vid rensningen av A45. Den syntes först i plan som en 0,5 x 0,5 meter stor stensamling med delvis skärvade stenar. I profilen syntes i mitten en 0,2 meter bred mörkfärgning, som tolkades som spåren efter en stolpe, vilken var omgiven av en stenskonig. I nordöst anslöt anläggningen i ytan till skärvstenspackningen (A47b), där övergången var diffus. Ingick i A45.

A48b GROPP/NEDGRÄVNING, cirka 0,7 x 0,8 meter stor och 0,17 meter djup. [Ingick i A45]

Belägenhet: x951 y300 +218,65/+218,48

Anläggningen framkom vid rensningen av A45. Anläggningen var belägen i östra kanten av skärvstenlagret (A47b). Fyllningen bestod av mörkbrun sand. Ingick i A45.

A49 MÖRKFÄRGNING, 0,10 x 0,15 meter stor och 0,06 meter djup.

Belägenhet: x948 y318 +217,60/+217,54

UTGÅR, naturbildning.

A50 GROPP/KOLBOTTEN, 0,5 x 0,3 meter stor och 0,35 meter djup.

Belägenhet: x953 y297 +218,65/

A51 KOKGROPP, 1,3 x 1,2 meter stor och 0,80 meter djup.

Belägenhet: x941 y298 +218,58/+217,77

Anläggningen framkom vid bortschaktningen av en kolbotten och syntes först som en rund svag mörkfärgning. Vid snittning framkom ett linsformat skärvstenslager (cirka 160 kg sten) med inslag av kol och sot, cirka 0,1-0,35 meter tjockt, i botten av en 0,8 meter djup nedgrävning. Fyllningen bestod i den övre halvan av gråbrun humös sand med enstaka inslag av kol samt några skörbrända stenar och i kanterna av rödbrun sand. Anläggningen vilade i steril vitbrun sand.

A52 KOKGROPP, 1,7 x 1,7 meter stor och 0,62 meter djup.

Belägenhet: x945 y299 +218,62/+218,00

Anläggningen framkom vid bortschaktningen av en kolbotten och syntes först som en rund svag mörkfärgning. Vid snittning framkom ett linsformat skärvstenslager (ca 120 kg sten) med inslag av kol och sot, cirka 0,2 meter tjockt, i botten av en 0,6 meter djup nedgrävning. Fyllningen bestod i den övre halvan till större delen av gråbrun humös sand med enstaka inslag av kol samt några skörbrända stenar och centralt och i kanterna av rödbrun sand. Anläggningen vilade i steril vitbrun sand.

A53 MÖRKFÄRGNING, 1,4 x 0,6 meter stor och 0,05 meter djup.

Belägenhet: x943 y296 +218,70/+218,65

UTGÅR, naturbildning.

A54 NEDGRÄVNING, 1,3 x 0,7 meter stor och 0,55 meter djup.

Belägenhet: x945 y296 +218,72/+218,18

A55 NEDGRÄVNING, 3,0 x 1,5 meter stor och 0,80 meter djup.

Belägenhet: x947 y297 +218,66/+217,86

Anläggningen var belägen 1,5 meter norr om kokgropen (A52) och syntes först som två mindre mörkfärgningar - A55 och A56, där bägge visade sig vara anlagda i en större oregelbunden nedgrävning. Fyllningen bestod av gråvitbrun flammig sand med fläckiga inslag av kol, sot och rödbrun sand samt enstaka skärvade stenar, < 2 kg. Anläggningen var nedgrävd i steril sand.

A56 NEDGRÄVNING,

UTGÅR, ingick i A55.

A57 SÅGVERKSLÄMNING, stenfundament, 12,55 x 4,25 meter stor och 0,80 meter hög.

Belägenhet: x828/843 y324/337 +218,71/+217,37

Sågverkslämningen, som låg i nordöstlig - sydvästlig riktning, var belägen knappt 10 meter sydväst om röset och omedelbart öster om Lustbäcken. Lämningen bestod av en stengrund av företrädesvis rektangulärt huggna stenblock. I mitten av anläggningen var ett rektangulärt schakt, 2,4 x 1,3 meter stor och cirka 0,7 meter djup.

Sågverket, som inte finns medtaget på Laga skiftes kartan, var sannolikt anlagt under 1800 - talets andra hälft. Enligt muntliga uppgifter av Verner Gustavsson och Frank Sjöman (vars kusin Harry Sjöman växte vid Lustbäckens torp), förmedlade genom Lennart Gustavsson i Tabergs hembygdsförening, var sågverket i funktion vid sekelskiftet. Sågen var motordriven - av en råolja- eller fotogenmotor, eller möjligen en ångmaskin - och anlagd invid Lustbäcken för att få tillgång till kylvatten. Mellan röset och vägen låg förr en stor sågspånshög.

Beskrivning av matjordslager norr om Lusse rör:

Vid schaktningen norr om Lusse rör, och öster om röjningsröset (A32), ned mot Lustbäcken kunde konstateras att stora delar av området innehöll ett 0,1 till 0,3 meter tjockt matjordslager. Vilket tolkats som rester efter den odling som också indikerades av röjningsröset, stensträngarna samt det äldre kartmaterialet.

I matjordslagret påträffades brända och obrända ben, yngre rödgods, kritpipsfragment, bränd lera, järnfragment samt en retuscherad tånge till en flintpilspets (F10), där endast det sistnämnda fyndet tillvaratogs. Något kulturlager kunde inte konstateras och inte heller några förhistoriska anläggningar påträffades, varför den retuscherade flinttången får betraktas som ett lösfynd.

Fornlämning 132 i Barnarps socken

A1 KVADRATISK STENSÄTTNING: 10 x 11 meter i storlek och 0,4–0,5 meter hög med orientering nordnordöstlig/sydsydvästlig.

Belägenhet: x 92732,50 y 37411,50.

Stensättningen var inte helt kvadratisk till formen, i det att den södra delen var 11 meter bred medan de övriga sidorna var 10 meter breda. Detta måttförhållande gav gravanläggningen en något oregelbunden kvadratisk form.

Stensättningen var belägen på ett krön, just där terrängen förändrat utseende - från att ha varit tämligen flack söder om röset, till att börja slutta norrut ner mot fornlämning 32 Lusserör. Detta innebar att stensättningens norra del varit något sluttande i förhållande till den södra delen. Samma förhållande gällde även för anläggningens östra del, som också sluttat i förhållande till den västra delen beroende på terrängens naturliga sluttning ner mot en mindre grusväg som passerat anläggningen.

Stensättningen var innan undersökningen övertorvad av ett skikt med grästorv och bevuxet med ett 10-tal granar. Ett fåtal stenar i stenpackningen var synliga i ytan, samt 4 större stenblock som utgjort hörnstenar i anläggningen.

Efter rensning framkom en tät stenpackning bestående av 0,1–0,4 meter stora stenar, där de flesta stenarna varit 0,1–0,2 meter stora. I centrum av stensättningen fanns ett mindre stenfritt område. Detta område var ovalt till formen och omfattade cirka

0,8–1,4 meter. Inom detta område var marken något nedsjunken och här återfanns även en cirka 0,5–0,75 meter stor flat stenhäll med orientering nordnordvästlig/sydsydöstlig.

Stenpackningen begränsades av en vällagd kantkedja bestående av 0,3–0,8 meter stora stenar, i huvudsak lagda i längdriktningen. Denna kantkedja bildade en firsidig form med raka kanter i norr- och väster, medan den södra- och den östra kanterna varit något skevare. Kantkedjan begränsades i varje hörn av meterstora resta stenblock.

Kring den nordvästra- och nordöstra hörnstenen hade kantkedjestenarna rubbats och här saknades också stenarna i stenpackningens övre skikt. Även i den södra kantkedjan hade stenarna rubbats, och här saknades också stenar i stenpackningens övre skikt. Möjligen skulle denna rubbning av kantkedjestenarna, och avsaknad av stenpackning, kunna tyda på att här legat en sekundärgrav. Inga spår efter någon sådan kunde dock iakttagas i samband med den fortsatta undersökningen.

Som ovan nämnts låg stenarna i stenpackningen mycket tätt, och i huvudsak utgjorts av en täckande småstensmantel, med inblandning av något större stenar. Stenpackningen har varit cirka 0,4–0,5 m tjock och givit graven en delvis svagt välvd profil. Stenpackningen har varit uppbyggt av två likartade stenskikt som inbördes åtskiljts av ett cirka 0,1 m tjockt brunt humöst sandskikt. I gravens nordvästra del påträffades några enstaka keramikskärvar i detta jordskikt.

Sedan det undre stenskiktet bortgrävts påträffades i anläggningens nordvästra del ett 100 - tal keramikskärvar av varierande storlek, tillhörande ett tjockt, grovmagrat hushållskärl (F1). Dessa skärvar föreföll att ha blivit utspridda på platsen. Omedelbart norr om den norra kantkedjan påträffades också en mindre slaggbit (F2), och intill den nordvästra hörnstenen en oidentifierad fragmentarisk liten rostig järnklump (F3).

Inga fynd påträffades däremot under den flata stenhällen vilken hypotetiskt antogs utgöra täckhäll ovan en begravning.

A2, UTGÅR.

A3, RÖJNINGSRÖSE, 8,5 x 9,5 meter i storlek och 0,4–0,6 meter högt.

Belägenhet: x 92720,00 y 37420,00

Anläggningen utgjordes av ett något oregelbundet kvadratisk röjningsröse beläget cirka 4,5 meter sydost om A1. Röjningsöset hade en något välvd yta, dock mindre i den västra delen än i röjningsröset i övrigt. Röjningsrösets östra del sluttade något åt öster beroende på terrängens naturliga sluttning ner mot en mindre skogsväg belägen öster om A3.

Anläggningen var uppbyggt av ett blandat stenmaterial bestående av 0,1–0,5 meter stora stenar, där de flesta stenarna var 0,2–0,3 meter stora. I anläggningens yttre delar, speciellt i den södra delen, fanns en ansamling av större stenblock 0,7–0,8 meter stora. Trots att stenmaterialet var blandat fanns en skiktning så att de större blocken låg i röjningsrösets botten och utmed dess sidor, medan småstensmaterialet låg mer ytligt. Stenpackningen var löst sammansatt och saknade jordinblandning.

Vid undersökningens början var röjningsröset skadat i ytan beroende på att ett schakt tagits upp i det i samband med den arkeologiska utredningen som föregått den arkeologiska huvudundersökningen.

A4, RÖJNINGSRÖSE, 3,5 x 5,5 meter i storlek och 0,4–0,5 meter högt.

Belägenhet: x 92713,50 y 37413,50

Anläggningen utgjordes av ett till formen något ovalt röjningsröse beläget cirka 3,5 meter sydväst om A3. Röjningsöset var uppbyggt av ett blandat stenmaterial bestående av 0,2–0,6 meter stora stenar, vilka låg i röset utan någon uppdelning vad gällde stenstorleken. Stenpackningen var löst sammansatt i ett stenskikt och saknade jordinblandning.

A5, NEDGRÄVNING/MÖRKFÄRGNING, 0,44 x 0,5 meter stor och cirka 0,3 meter djup.

Belägenhet: x 92732,35 y 37412,35

Anläggningen påträffades i samband med bortgrävandet av den i väst-öst liggande profilen genom den kvadratiske stensättningen. Den var belägen cirka 0,7 meter öster om mitthällen, och framträdde som en något oregelbunden mörkfärgning, i ytan cirka 0,5 x

0,8 meter stor och bestående av svagt humös grusig siltig sand. Cirka 0,1 meter under ytskiktet blev mörkfärgningen mer distinkt och antog en mer oval form. Fyllningen bestod här av gråsvart humös grusig siltig sand. Själva gropen låg i steril morän belägen intill en 0,4 meter stor sten i den norra delen, och vars botten också begränsades av en sten. Inga spår efter kol, aska eller brända ben fanns i gropen varför den betraktas som mycket osäker.

Prover

Lusse rör, fornlämning 32:

POLLENPROV

P37 x851,3 y350,0 +220,12

Under större kantkedjesten i sydvästra delen från mörkbrunt humöst sandlager, på samma plats som kolprov P13

P40 x856,0 y354,2 +220,95

Raseringskede - från avbränt torvlager under uppkastad moränsand från plundringsgropen (samma lager/nivå som kolprov P5)

P42 x845,3 y357,1 +220,0

I nedre delen av stenpackningen i brättets södra del

KOLPROV

P5 x848,0 y359,0 +220,45

Raseringskede - från avbränt torvlager under uppkastad moränsand från plundringsgropen (samma lager/nivå som pollenprov P40)

BETA-67753 420 ± 140 BP

Kalibrerat värde 1 sigma 1405 - 1647 e.Kr.

2 sigma 1292 - 1954 e.Kr.

P13 x851,3 y350,0 +220,12

Under större kantkedjesten, på samma plats som pollenprov P37

BETA-67754 700 ± 60 BP

Kalibrerat värde 1 sigma 1270 - 1380 e.Kr.

2 sigma 1240 - 1400 e.Kr.

Den kvadratiska stensättningen, fornlämning 132:

POLLENPROV

P1 x92731,71 y37409,49 +225,94

I lager 1, som utgjordes av påförd sten och block med humös jord.

P2 x92731,77 y37409,63 +225,70

I lager 2, som hade en mycket svag humös färgning och tolkades som den markprofil som graven byggts på.

Kokgropen A52:

KOLPROV

P23 x945,0 y298,9 +218,20

BETA-67755 3150 ± 60 BP

Kalibrerat värde 1 sigma 1450-1390 f.Kr.

2 sigma 1520-1270 f.Kr.

Pollenanalys i anslutning till utgrävningarna i Hyltena

Rekonstruktion av närmiljön kring anläggningarna

Per Lagerås, Kvartärgeol. avd., Lunds universitet, Tornav. 13, 223 63 Lund, tel.046-104656.

Introduktion

Målsättningen med pollenanalyserna i Hyltena har varit att få en bild av den vegetation som dominerade platsen vid den tidpunkt då gravarna uppfördes. Resultaten har en mycket begränsad giltighet, både geografiskt och tidsmässigt. Geografiskt återspeglar de vegetation och markanvändning i området närmast gravarna. Något exakt mått är omöjligt att ge eftersom olika pollentyper har olika spridningsförmåga, men resultaten gäller uppskattningsvis ett område mindre än ett par hektar. Den tidsmässiga täckningen diskuteras nedan under respektive prov.

Provtagning

Lusserör:

Tre prover från Lusserör har pollenanalyserats (P37, P40 och P42). **P37** togs under ett av blocken i kantkedjan (figur 15 i rapporttexten), och är därmed taget i den markprofil på vilken graven uppfördes. Stenblocket har förseglat provet och hindrat nedblandning av pollen från senare tiders vegetation.

P40 togs i ett bränt lager (mycket rikt på träkol) som stratigrafiskt motsvarar en tidsperiod efter gravens uppförande, närmare bestämt efter gravplundringen men före grävandet av kratern.

P42 togs under stenbrättet. Stratigrafiskt ligger detta på samma nivå som P37, men har inte förseglats på samma vis.

Kvadratisk stensättning:

I den öst-västliga profilen genom anläggningen togs två prover (P1 och P2) för pollenanalys. Det översta provet (**P1**) togs i lager 1, som utgjordes av påförda stenar och block med humös jord dem emellan. Den humösa jorden tolkades även den som påförd eftersom den, till skillnad från vindavsatta sediment, var osorterad och tämligen grovkornig.

Det andra provet (**P2**) togs i lager 2, som hade en mycket svag humös färgning, och (liksom P37 ovan) tolkades som den markprofil graven byggts på. Med andra ord är lagret en rest av det mullager som utgjorde övre delen av en brunjordsprofil bildad före gravbygget.

Metodik

Framställningen av pollenpreparat följde standardmetoder (Berglund & Ralska-Jasiewiczowa 1986, Faegri *et al.* 1989) och inkluderade dekantering av grovt minerogent material, silning genom 250µm-nät och behandling med 10% NaOH, 10% HCl, 40% HF, isättika och acetolys med 1 del H₂SO₄ till 9 delar ättiksyraanhydrid. För pollenbestämningen användes ett LEITZ LABOR-LUX ljusmikroskop med 500X förstoring.

Pollenbevaringen visade sig vara relativt dålig i P2, P37 och P42, och relativt bra i P1 och P40. För att pollen ska bevaras krävs att marken är fuktig eller tillräckligt sur (lågt pH). I de torra jordarna i Hyltena har pollen bevarats tack vare lågt pH.

Mellan 341 och 874 pollen har räknats i var prov. Dessa pollensummor är tillräckliga för att ge en statistisk säkerhet åt den översiktliga tolkning som görs nedan.

Resultaten från pollenanalysen presenteras i histogramform (figur 1, denna bilaga). Resultaten från de mest givande pollenproverna (P2 och P27) presenteras dessutom i mer överskådliga tårtdiagram (figur 2, denna bilaga).

Resultat och tolkning

Lusserör:

Det mest relevanta provet från Lusserör är **P37**, som är taget under ett av blocken i kantkedjan. Provtagningen är idealisk för att ge en bild av den miljö i vilken graven uppfördes. Provet domineras av björkpollen, men har också rikligt med betesindikatorer som t.ex. gräs och svartkämpar. Den relativt höga halten av alpollen tyder på att al funnits i närheten. Al trivs i fuktig mark och har troligen växt vid den intilliggande bäcken. Den höga halten lindpollen är troligen ett resultat av att lindpollen bevaras bättre än de flesta andra pollentyper, och visar att lind funnits på platsen i ett tidigare skede (se resonemang under P2 nedan). Enstaka pollen av sädesslag visar att åkerbruk förekommit i närheten. Sammanfattningsvis har närmiljön kring graven dominerats av halvöppen betesmark, där träd- och buskvegetationen utgjorts av björk och fältvegetationen huvudsakligen av gräs och svartkämpar.

Analys har även gjorts av **P42**, vilket är taget under stenpackningen i brättet. Stratigrafiskt ligger det på samma nivå som ovanstående prov, men det har inte förseglats på samma vis och har därmed "förorenats" av pollen från senare tiders vegetation. Det syns t.ex. i den relativt höga halten granpollen. Provet lämpar sig därför inte för tolkning.

Pollenanalys har också gjorts på det brända lager som stratigrafiskt motsvarar en tidsperiod efter gravens uppförande. Detta lager, som var mycket rikt på kol, har ¹⁴C-daterats till c:a 1500 e.Kr.. Pollenprovet (**P40**) visar att betesdrift och odling av råg förekommit. Trädvegetationen dominerades av tall, björk och gran. Den relativt höga frekvensen av granpollen visar att den sekundära kratern grävts under vikingatid eller historisk tid, vilket styrker resultatet av ¹⁴C-dateringen.

Kvadratisk stensättning:

P2 återspeglar vegetationen och markanvändningen under tidsperioden närmast före gravens uppförande. Provet domineras av pollen från björk, vilket tillsammans med pollen från ljung, gräs, halvgräs, nejlikväxter, smörblommor m.m., ängsvädd och maskrosor/fibblor, samt sporer från låsbräken och örnbräken, visar att området utgjort en halvöppen björkskog med bete eller möjligen slätter då graven uppfördes. Låsbräken anses som en karaktärsart för slättermark men kan även förekomma i betesmark. Eftersom det fortfarande finns en hel del frågetecken kring introducerandet av slätter, och hur man i pollendiagram skiljer slättermark från betesmark, kan man här hålla sig till den mer neutrala tolkningen att det är frågan om betesmark. Avsaknaden av pollen från sädesslag tyder på att marken ej använts som åkermark, men sådan kan ha förekommit i närheten. I provet fanns relativt rikligt med mikroskopiska träkolspartiklar vilket kan tala för ett extensivt jordbruk i området. Den nästan fullständiga avsaknaden av granpollen visar att graven uppfördes före det att granskog etablerade sig i området, d.v.s. före övergången vikingatid - medeltid.

Förekomsten av lindpollen (cirka 8%) i P2 kräver en kommentar. Lindpollen bevaras bra, och det troligaste är att dessa ligger kvar i jorden sedan ett tidigare stadium. Det styrks av att de flesta lindpollen i provet var tydligt sämre bevarade än flertalet björkpollen. Man kan tänka sig att det tidigare funnits en lindskog på platsen, och att denna sedan röjts undan av människan och ersatts med betesmarker. Ett lågt betestryck har sedan lett till en igenbuskning av björk.

P1, som återspeglar vegetationen efter gravens uppförande, domineras av pollen från tall, björk och ljung. Den rikliga förekomsten av tall och ljung jämfört med i P2, visar att vegetationen fortfarande hölls öppen av bete men att marken nu var mer hedartad med sämre näringsstatus och troligen lägre pH. Pollensammansättningen i detta lager återspeglar antagligen en lång tidsperiod med successiv tillförsel och nedrörning av pollen. Den relativt höga halten granpollen (cirka 9%) kan tyda på att jorden i detta lager påförts efter granskogens etablering i området, men det kan också vara frågan om en sekundär nedrörning av granpollen. Förekomsten av sädesslagspollen visar att åkermark funnits i närheten. I provet fanns rikligt med träkolspartiklar.

Sammanfattning

Resultaten tyder på att både Lusserör och den kvadratiske stensättningen anlagts i ett område som under en längre tid dominerats av halvöppen betesmark, där träd- och buskvegetationen utgjorts av björk och fältvegetationen huvudsakligen av gräs och örter. Vissa skillnader i fältvegetationen, t.ex. att svartkämpar förekom relativt rikligt vid anläggandet av Lusserör men inte den kvadratiske stensättningen, återspeglar antagligen mindre variationer i betestrycket.

Även om pollenanalyserna ger en bild av att gravarna uppförts i ett halvöppet beteslandskap, kan man inte utesluta att björk har röjts bort och landskapet öppnats i samband med, eller strax efter, gravbyggena så att gravarna har blivit mer synliga.

Enstaka pollen av sädesslag visar att odling förekommit i området strax före anläggandet av Lusserör. Belägg för odling saknas från den kvadratiske stensättningen, men kan inte uteslutas.

Den enda datering pollenanalysen ger är att gravarna byggts före granskogens etablering i området, vilken bör ha skett någon gång mellan 400 och 800 e.Kr. (jmf Digerfeldt 1977). Efter gravbyggena har området fortsatt att utnyttjas för betesdrift. Åkermark har funnits i närheten. Ett kontinuerligt bete, möjligen i kombination med svedning, ledde till en gradvis utarmning och förurning av marken. Dessa betesmarker dominerades av ljung med enstaka tallar och björkar. Hur lång tid denna förändring tagit är oklart men man kan hypotetiskt tänka sig att det är en process som varat under yngre järnålder. Kring 1500 e.Kr. förekom betesdrift och rågödling i området.

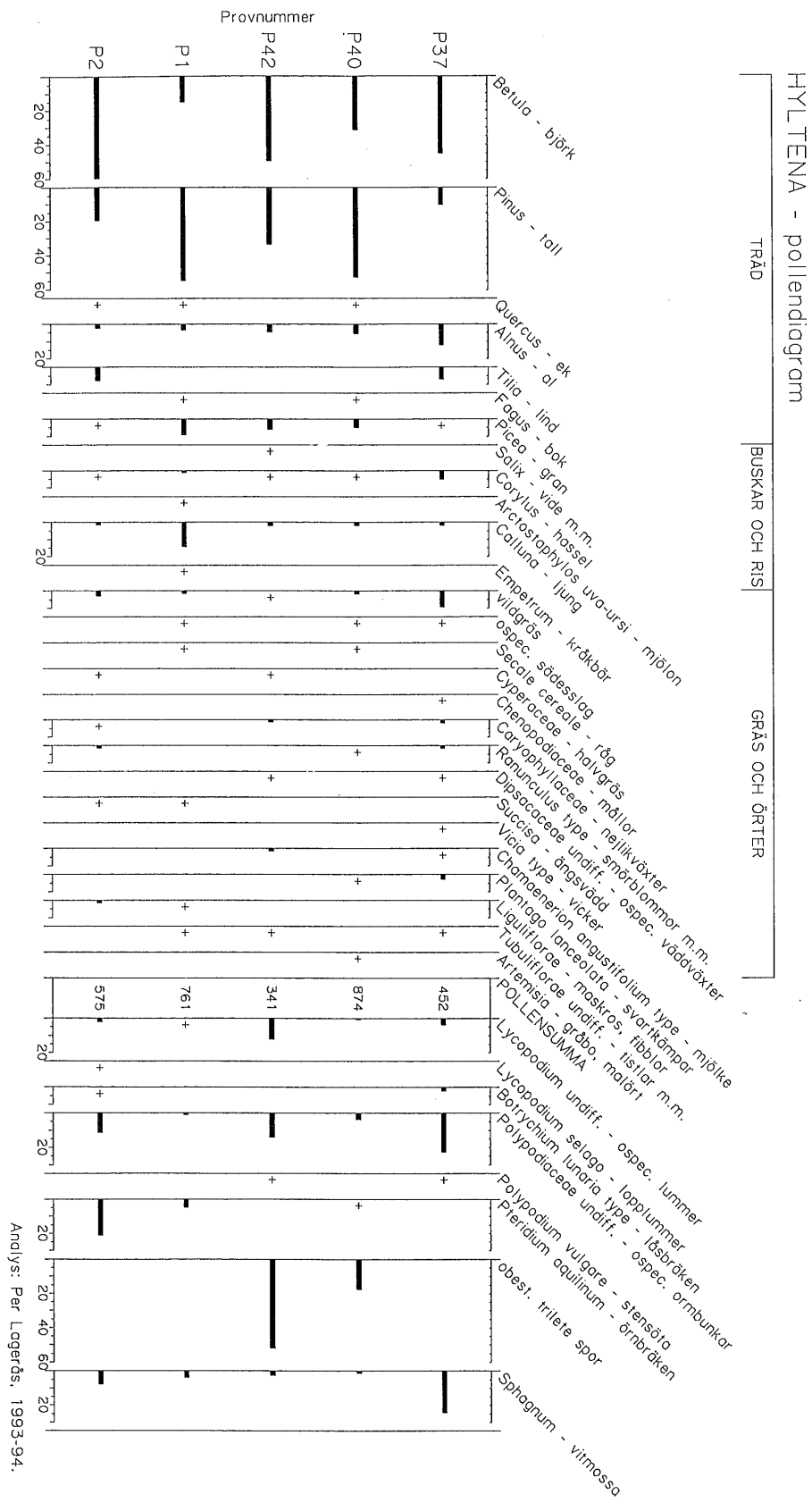
Vid tiden för utgrävningen var gravarna täckta av barrskog bestående av både tall och gran. Området har därmed inte utnyttjats för betesdrift eller odling i sen modern tid. När markanvändningen upphörde är oklart.

Referenser

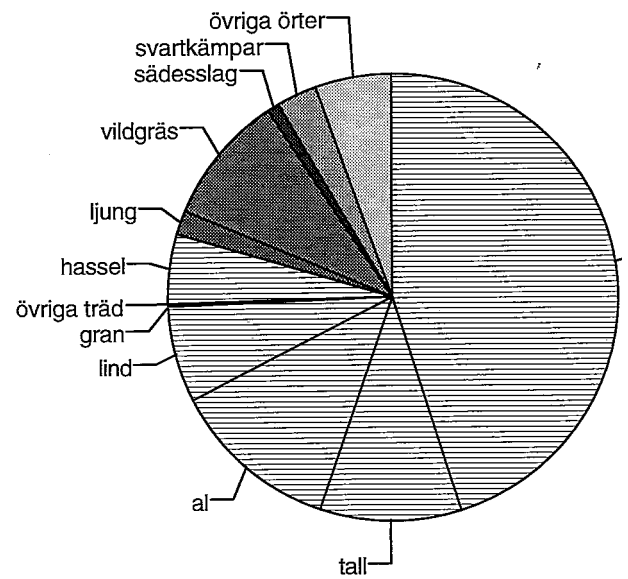
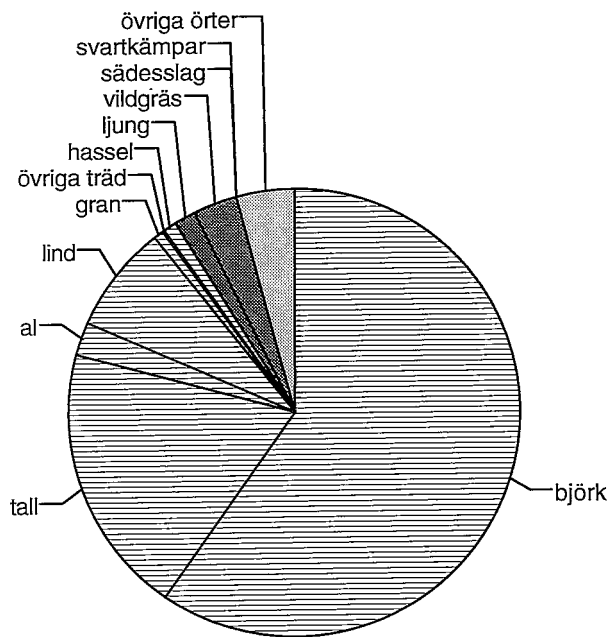
Berglund, B. E. & Ralska-Jasiewiczowa, M. 1986. Pollen analysis and pollen diagrams. -I: Berglund, B. E. (red.), Handbook of Holocene palaeoecology and palaeohydrology. John Wiley & Sons Ltd, s.455-484.

Digerfeldt, G. 1977. The Flandrian development of Lake Flarken. Regional vegetation history and palaeolimnology. LUNDQUA REPORT 13, 101s.

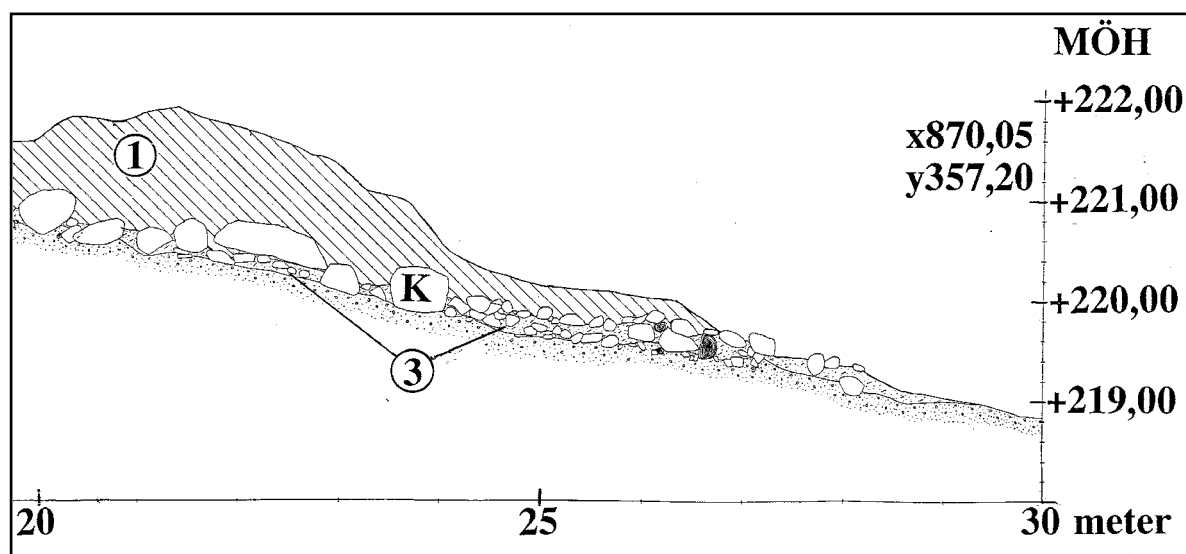
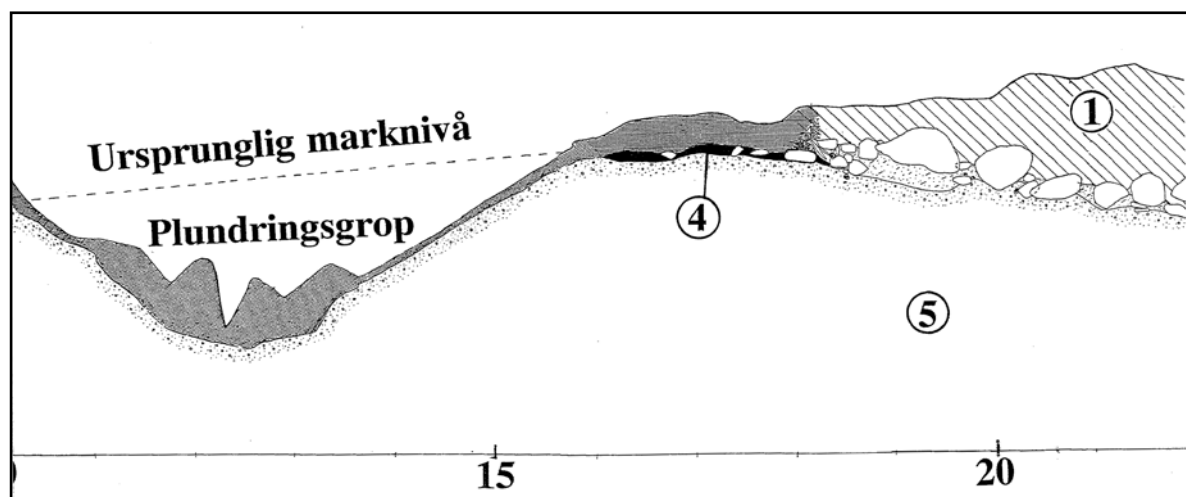
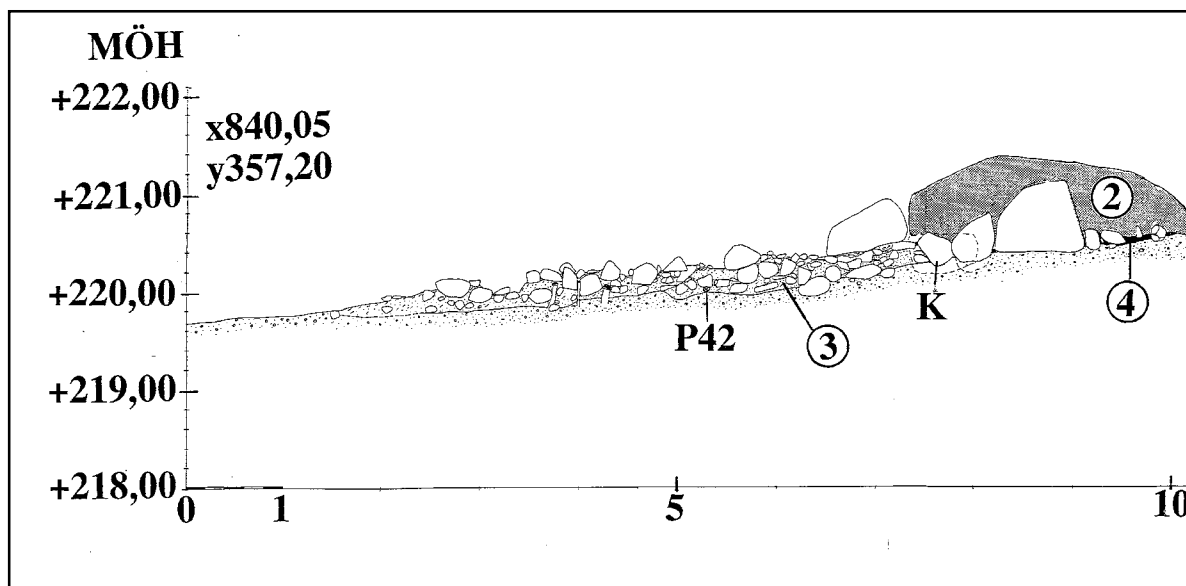
Fægri, K., Kaland, P. E. & Krzywinski, K. 1989. Textbook of pollen analysis. 4:e upplagan. John Wiley & Sons Ltd, 328s.

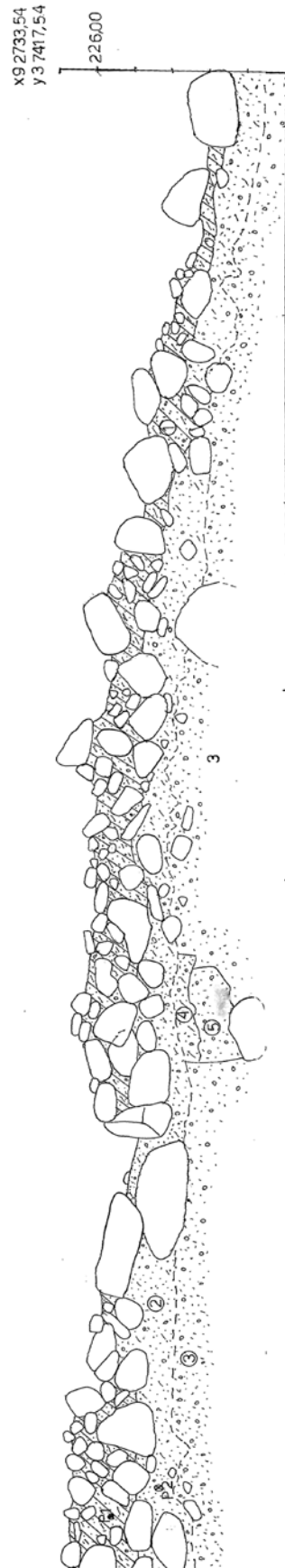
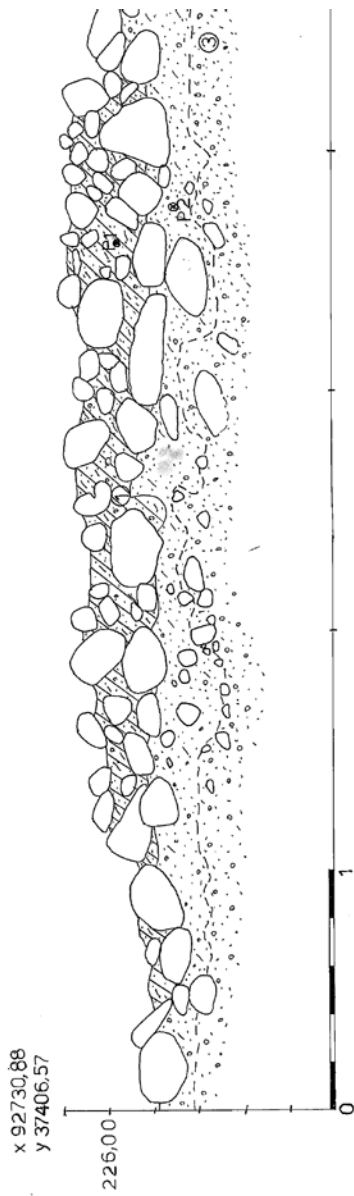
Figur 1. Samtliga identifierade pollen- och sportyper. Längst till vänster är pollen från träd och därefter i nämnd ordning buskar, ris, gräs, halvgräs, örter, pollensumma och slutligen sporer från kryptogamer (ornbunksväxter och vimossa). Stifforna längst ned (20, 40,...) i diagrammet anger procent av pollensumman. De växter som står till höger om pollensumman är inte inkluderade i densamma. + anger förekomst som är <1%.

Figur 2. Tärtdiagram av de mest intressanta proverna, det vill säga de som visar vegetation och markanvändning i området strax före uppförandet av respektive grav.

Röset i profil mot öster. **Lager 1:** Uppkastad/påförd sten utan jord eller sandinblandning. **Lager 2:** Påförd sand, sten och morängrus. **Lager 3:** Brungrå, sandig humus. **Lager 4:** Förkolnat torvskikt. **Lager 5:** Gulbrun, grusig steril.

Den kvadratiske stensättningen i profil mot norr. **Lager 1:** Humös, grusig, siltig sand (påfört lager). **Lager 2:** Svagt humös, grusig, siltig sand. **Lager 3:** Grusig, siltig sand (steril). **Lager 4:** (Nedgrävning A5). Svagt humös, grusig siltig sand. **Lager 5:** (Nedgrävning A5). Svartbrun, grusig, siltig sand.

Sommaren 1993 utfördes en arkeologisk undersökning vid Hyltena, cirka 15 kilometer söder om Jönköping. Undersökningen föranleddes av ombyggnaden av E4:an till motorväg. Fornlämningen utgjordes primärt av ett stort röse kallat Lusse rör, men i samband med utredningen hade även framkommit en kvadratisk stensättning och ett hålvägssystem. Vid slutundersökningen dokumenterades även ett tiotal anläggningar av boplatskaraktär och dessutom karterades röjningsrösen, kolbottnar och en sågverkslämning. Dessa spår tillsammans med några enstaka fynd visar att området utnyttjats från och till från yngre stenålder och framåt.

Lusse rör var en fornlämning omgiven av myter och sägner. Det omnämndes redan i rannsakingarna 1667, där en sägen om dess tillkomst återgavs – två drottningar skall ha mötts där, varvid samtliga i respektive följe skulle ha anmodats att kasta en sten väster om vägen. På så sätt uppkom röset. Namnet Lusse rör trodde man kom från kvinnonamnet Lucia.

Lusse rör med en ansenlig diameter av ca 28 meter, var beläget på ett mindre krön invid Lustbäcken. Det var anlagt på och runt en mindre moränkulle, vilket gav det en skenbar höjd av cirka 2 meter. Dessutom fanns en stor krater i centrum som emellertid till största delen visade sig vara nedgrävd i steril mark. Fyllningen från kratern var uppslängd runt densamma och bildade en cirka 1–1,5 meter hög meter hög bananformad vall i den norra delen av röset. Det var uppenbart att röset utsatts för plundring vid flera tillfällen. Under vallen framkom en kantkedja, cirka 17 meter i diameter som i sin tur omgavs av ett brätte. Inga begravningar påträffades och inte heller några fynd gjordes som med säkerhet kan knytas till rösets uppförande.

Tre av hålvägarna norr om Lusse rör sammanstrålade ned mot Lustbäcksravinen som utgjorde ett gammalt vadställe, troligen redan vid uppförandet av röset, vilket också skulle förklara valet av plats – en plats som var väl synlig för de förbipasserande.

Den kvadratiske stensättningen var cirka 10 meter i sida, en halvmeter hög och begränsad av en kantkedja med tydliga hörnstenar. Mitten var markerad av en flat häll, men någon begravning påträffades inte. I och under stenpackningen i anläggningens norra del påträffades en större mängd keramikskärvor, sannolikt från ett enda kärl, som krossats medvetet vid uppförandet.